

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ФУРМАН АНАТОЛІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 124.2: 130.122: 159.955: 165.24

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІЗНАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВОЇ
СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора психологічних наук

Одеса – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі психології та соціальної роботи Тернопільського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант: доктор психологічних наук, професор
Шандрук Сергій Костянтинович,
Тернопільський національний економічний університет,
професор кафедри психології та соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Данилюк Іван Васильович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
декан факультету психології;

доктор психологічних наук, професор
Кузнєцов Марат Амірович,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри практичної психології;

доктор психологічних наук, професор
Панок Віталій Григорович,
Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України, директор.

Захист відбудеться 24 травня 2019 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «23» квітня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблемі осмислення людиною засновків власного життя присвячено чимало досліджень у різних сферах наукових пошукувань, їй належить чи не найвагоміше місце у вивченні людського ества: у психологічних теоріях особистості вона постає важливим свідомісним конструктом, у філософії відіграє роль світоглядної універсалії, а феноменологія пояснює її як зріз актуального буття особи, котрий націлений на повномірне екзистенційне самоздійснення суб'єкта життєдіяльності. Систематизація персональних домагань у віднаходженні людиною життєвого призначення визначає засади перетворення культурного спадку людства в духовні надбання самої особистості, що опосередковуються системою прийнятих нею смисложиттєвих орієнтирів.

Доцільність і значення наукових пошуків, спрямованих на вивчення смисложиттєвої сфери особистості, зумовлена: по-перше, постійною реорганізацією способів людської діяльності з огляду на прагматизацію взаємодій зі світом, центрацією на побутово-споживацькому відношенні до дійсності; по-друге, проблемним контекстом повсякдення, в якому поєднані індивідуальний, суспільний і духовний виміри людського життя; по-третє, відкритістю її особистісного світу новим ідеалам і настановленням, знанням і віруванням, концептам і переконанням, що ускладнює процес збалансування персональних цінностей та актуальних способів поведінки і вчинення; по-четверте, усвідомленням обмеженості раціоналізованої наукової думки об'єктивно пояснити психологічні механізми формування і функціонування наявних у свідомості особи сенсів і смислів. Прикладне значення пізнання смисложиттєвої сфери полягає у віднаходженні емпіричного підтвердження кореляційних взаємозв'язків між базовими параметрами численних психосоціальних взаємодій особистості і властивостями-рисами її індивідуального самоздійснення як ціннісного чинника суспільства.

Смисложиттєва сфера особистості в аналітико-рефлексивному контексті постає центральним свідомісним утворенням, що засвідчує повноцінне осягнення людиною себе і дійсності та становить екзистенційне осереддя її персоніфікованого буття (Дж. Багтіні, М. Бубер, В.П. Зінченко, Дж. Келлі, Дж. Коттінгем, В.П. Москалець, С.Б. Кримський, В.Г. Панок, А.А. Пелипенко, М.С. Розов, Л.М. Сафонік, Т.М. Титаренко). Тому природно, що осмислення у теоретичній психології засад людської буттєвості спричиняє обґрунтування науковцями методологічних настановлень, принципів і підходів психологічного пізнання особистісного світу в його центральній ланці – смисложиттєвому розвитку і пошуку людиною сенсу впродовж життя (К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, С.Л. Рубінштейн, В.А. Роменець, В.О. Татенко, В. Франкл, Е. Фромм та ін.). Особистісне самоздійснення, центроване довкола духовного розвитку людини, є наскрізною тематикою філософських роздумів М.М. Бахтіна, М.О. Бердяєва, М.Й. Боришевського, В.І. Вернадського, Д.О. Леонтьєва, О.Ф. Лосєва, М.М. Рубінштейна, В.С. Соловйова, В.Е. Чудновського, котрі

вбачали в усіх її потягах прагнення до побудови ідеалу (в собі та світі) як засадничої мети і сенсу життя.

У психології ХХ ст. накопичений значний обсяг знань про особливості становлення особистості як суб'єкта культурно-історичного і психосоціального розвитку (Б.Г. Ананьєв, О.Г. Асмолов, А. Бандура, Л.С. Виготський, К. Горні, М.С. Гусельцева, І.В. Данилюк, Е. Еріксон, І.С. Кон, П. Рікер, С.М. Симоненко й ін.); особистість тлумачиться з позицій діяльності-вчинення і самісного життєздійснення (Л.І. Божович, А. Бандура, М.А. Кузнецов, О.М. Леонтьєв, Г. Олпорт, В.В. Рибалка, В.А. Роменець, К. Роджерс, С.Л. Рубінштейн, Т.М. Титаренко, Г. Томсон, К.Г. Юнг та ін.); наявні концептуальні ідеї вітакультурного становлення особистості як екзистенційного осереддя буття (Дж. Метьюс, В.Г. Панок, К.К. Платонов, О.Б. Старовойтенко, М.В. Савчин, О.Я. Чебикін, С.К. Шандрук та ін.); окреслені засади діалектичного взаємозв'язку смислового і ціннісного зорієнтувань людини у русі-поступі до обривів особистісного самоздійснення (І.Д. Бех, З.С. Карпенко, С.Д. Максименко, А.Г. Маслоу, Г.К. Радчук, Н.В. Чепелева й ін.).

Та попри значний обсяг теоретичних та прикладних напрацювань з питань онтогенезу смисложиттєвої сфери людини, психологічна наука потребує нових комплексних психологічних досліджень внутрішнього змісту і феноменальних проявів даного інтегрального особистісного утворення. Наявний масив наукових пошуків більшою мірою центрується довкола дисциплінарного вивчення складників цієї сфери, що збіднює широкий спектр використання даного психологічного утворення як визначального чинника самоздійснення особистості. Невирішення зазначеного кола питань ускладнює осягнення сутності й змістовлення смисложиттєвої сфери особистості як психологічного феномену і водночас як теоретичного конструкту і як світоглядної універсалії.

Отже, актуальність окресленої проблеми, її недостатнє теоретичне та прикладне вивчення зумовили вибір теми пропонованого дослідження: «Психологічні засади пізнання смисложиттєвої сфери особистості».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Науково-дослідна робота і нагальні науково-практичні розвідки здійснені у рамках колективної теми: «Теоретико-методологічні засади розвитку і формування соціальної толерантності» на 2014–2018 роки (номер держреєстрації 0114U001086) кафедри психології та соціальної роботи і предметного кола пошукувань навчально-дослідного інституту методології та освітології Тернопільського національного економічного університету. Тема дисертації Perezatverdzhena та уточнена на засіданні вченої ради Тернопільського національного економічного університету (витяг з протоколу № 10 від 31 травня 2017 р.).

Мета дослідження: започаткування нового теоретико-методологічного підходу в пізнанні смисложиттєвої сфери особистості та емпіричне доведення доцільності його використання для теорії і практики сучасної наукової психології.

Відповідно до мети у роботі поставлені такі **завдання:**

1. Здійснити раціонально-психологічну рефлексію концепту особистості, що онтофеноменально організується як формовияв людини в екзистенційному акті життя і характеризує постання її індивідуального способу буття.

2. З позицій циклічно-вчинкового підходу окреслити атрибутивні риси-якості та смисложиттєві пріоритети особистості, розмежувати онтичні форми вияву персоніфікованого буття і внутрішні детермінанти її індивідуального досвіду.

3. Обґрунтувати сутність і специфіку функціонування смисложиттєвої сфери як одиниці свідомості та теоретичного конструкту і на цьому підґрунті встановити визначальні шляхи саморозвитку людини.

4. Розкрити концептуальні й методологічні засади та особливості філософсько-психологічного аналізу сенсу життя і смислу буття як суто людських феноменів.

5. Визначити основні принципи постання особистості смисложиттєвого зорієнтування, котра керується у виборі шляхів самоздійснення упорядкованою системою загальнолюдських смислів і персоніфікованих сенсів.

6. Емпірично дослідити смисложиттєву сферу особистості з позицій її сутнісного вияву в показниках установчого, когнітивного, емоційно-мотиваційного і поведінкового компонентів осмисленості життя як усталеної властивості свідомості людини.

7. Обґрунтувати доцільність застосування циклічно-вчинкового підходу та відповідних форм методологування у пізнанні смисложиттєвої сфери особистості фахівцями гуманітарного профілю.

Об'єкт дослідження: смисложиттєва сфера особистості, принципи і підходи її психологічного пізнання.

Предметом дослідження є психологічний зміст рівнів, сфер, механізмів, критеріїв і показників смисложиттєвого розвитку особистості.

Основними гіпотезами дослідження є такі:

1) особистість становить певний системний набір психічних рис-якостей суб'єкта життєдіяльності, що визначає спрямування його психодуховної активності, форми і способи взаємодії з довкіллям, а її постання є перманентним процесом реалізації людських інтенцій, думок, переживань, усіх уявлень про світ і своє місце в ньому, організується смисложиттєвим зорієнтуванням і формовиявляється у вчинку як осередді свого свідомого самовдосконалення;

2) стрижневою властивістю й індикатором смисложиттєвого зорієнтування особистості постає осмисленість життя як сутнісна характеристика свідомості й усталена особистісна риса-якість, котра координує і синтезує різноманітні психічні акти, слугує план-картою в обранні людиною соціокультурних (духовних) засновків діяльності, що вказує на циклічно-вчинкову природу особистості.

На засадах **головної концептуальної ідеї** обстоюється циклічно-вчинковий пояснювальний підхід, що утримує цілісну парадигмально-дослідницьку карту вивчення особистості з позицій її смисложиттєвого зорієнтування як системної психосоціальної якості людини та обґрунтовується

методологічний інструментарій її емпіричного дослідження через установчий, емоційно-мотиваційний, когнітивний і поведінковий компоненти осмисленості життя. Дане свідоме утворення, з одного боку, відрефлексовує пройдений життєвий шлях людини в актах осягнення дійсності, реалізації власних домагань, оцінки своїх учинків, а з іншого – визначає інтенційний простір подальшої самореалізації особистості.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: ідея ноосферної опосередкованості становлення особистості у повноті покликань до самоздійснення В.І. Вернадського та напрацювання послідовників даного підходу (А. Келлер, С.Б. Кримський, Е. Леруа, Т. Парсонс, В. Самнер, П.О. Флоренський, О.Л. Чижевський, П. Шарден та ін.); психософійна теорія вчинку і канонічна психологія В.А. Роменця та напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців, здійснених учнями і наступниками у рамках названої наукової школи (М.С. Гусельцева, І.В. Данилюк, Т.С. Кириленко, І.П. Маноха, П.А. М'ясоїд, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.); циклічно-вчинковий підхід у розвитку наукових пошукувань і вітакультурна методологія А.В. Фурмана з її базовими принципами, концептами, закономірностями та здобутки послідовників зазначеного напрямку наукового пізнання (Я.М. Бугерко, А.Н. Гірняк, Ю.Я. Мединська, О.С. Морщакова, І.С. Ревасевич, О.Є. Фурман, О.М. Хайрулін, С.К. Шандрук, О.Я. Шаюк та ін.); аксіопсихологія особистості як ідеалізований набір соціокультурних і смисложиттєвих властивостей людини зі стійкою психодуховною організацією та як самостійна психологічна дисципліна, що обґрунтована З.С. Карпенко й активно розвивається авторкою та її наступниками (Г.К. Радчук, В.П. Голован, В.М. Мицько, А.А. Сімак та ін.).

Методи дослідження виокремлені за науковими критеріями комплексності та всебічності на три групи:

теоретичного пошукування: аналізу монографічної літератури, систематизації наукових джерел, порівняння та узагальнення даних; поєднання історичного й логічного методів у дослідженні проблеми і способів їх розв'язання; філософського і наукового методологування; категоризації; системного, інтегративного і сферного підходів до вивчення особистості; соціогуманітарного і психософійного теоретизування;

емпіричного пізнання: діагностики осмисленості життя як сутнісної властивості свідомості особистості, котра характеризує її смисложиттєву сферу через суб'єктну спрямованість, цілепокладання та рівневе усвідомлення особою власного буттєвого призначення з урахуванням установчого, когнітивного, емоційно-мотиваційного і поведінкового її складників – авторський опитувальник «Осмисленість життя» (модифікований варіант «Опитувальник смисложиттєвої кризи» К.В. Карпінського), «Шкала психологічного благополуччя» (К. Ріфф), «Тест-опитувальник самоствавлення» (В.В. Столін, С.Р. Пантілеєв), «Тест-опитувальник компонентів асертивності (ТОКАС 1)» (О.П. Саннікова, О.І. Санніков, Н.М. Подоляк), «16-РФ особистісний опитувальник» (Р. Кеттел), «Самоактуалізаційний тест (САМОАЛ)» (адаптація Н.Ф. Каліної, А.В. Лазукіна); а також застосування ідеографічних (проективних)

методів як таких, що вирізняють контури смисложиттєвого зорієнтування особистості.

статистичної обробки даних: порівняльний, кореляційний і факторний аналіз, метод якісного аналізу обробки емпіричних даних (контент-аналіз, психосемантичний метод, метод «асів», метод «профілів»).

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася впродовж 20014-2018 років на базі Одеського національного політехнічного університету, Тернопільського національного економічного університету, Національного університету «Одеська юридична академія», ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського». Всього на різних етапах в якості досліджуваних залучено 608 осіб у віці від 17 до 21 року.

Наукова новизна і теоретична значущість результатів дослідження полягає у тому, що

вперше:

- інтерпретовано особистість з позицій її смисложиттєвого зорієнтування через здобуття нею психосоціальних якостей, за якого її екзистенційний простір постає основою-чинником самоздійснення людини у світі;

- описано специфіку постання особистості у зв'язку з функціонуванням її смисложиттєвої сфери як свідомісного утворення і теоретичного конструкту;

- обґрунтовано структурно-функціональну модель пізнання смисложиттєвої сфери людини, що охоплює рівні, сфери, механізми, критерії і показники особистісного розвитку, які деталізуються і конкретизуються за результатами емпіричного дослідження у складниках осмисленості життя;

- доведено, що смисложиттєве спрямування у змістовлює сприйняття людиною дійсності через персоніфіковану систему мотивів, ідей, вартостей, домагань, упредметнює особистісні життєві сенси, буттєві смисли, систематизує її своєрідні риси-якості, реалізує прагнення до саморозвитку, спричинює рух-поступ до власного особистісного самовдосконалення;

уточнено і конкретизовано:

- структуру смисложиттєвої сфери у складі сенсів як фіксованих орієнтирів у реалізації особою локальних життєвих домагань, смислів як психосоціальних феноменів стратегічного цілепокладання людини у формовиявах буттєвого призначення, вчинкової активності як простору самовдосконалення суб'єкта життєдіяльності, екзистенціювання як наскрізної програми вітакультурного самоздійснення особистості;

- психологічні механізми усвідомлення людиною свого Я і закономірності розуміння об'єктивного світу, відображення якого опосередковується співвіднесенням сенсів і смислів особистості з реальними явищами і фактами дійсності;

- компоненти осмисленості життя особою (установчий, когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінковий) з їх емпіричним підтвердженням, які сутнісно збігаються зі сферами (когнітивною, емоційно-мотиваційною,

вчинково-екзистенційною, рефлексивною) реалізації смисложиттєвого зорієнтування особистості;

розширено та поглиблено:

– розуміння психологічних механізмів, суб'єктних властивостей, смисложиттєвих орієнтацій як основоположних детермінант розвитку особистості;

– запропоновано нові методологічні принципи отримання й інтерпретації показників-рівнів і тенденцій розвитку смисложиттєвої сфери людини;

– роз'яснено рефлексивну природу сенсів і смислів, які постають осереддям психодуховного розвитку особистості, скеровують її до продуктивних взаємодій зі світом і віднаходження свого буттєвого призначення;

дістало подальшого розвитку:

– організація психологічного пізнання у системі цілеспрямованої мислєдїяльностї для повномїрного осягнення дослїдником гуманїтарного спрямування смисложиттєвої сфери людини;

– розкриття вїхових засад становлення особистостї смисложиттєвого зорїєнтування у виявах онтофеноменальної присутностї («тут-ї-тепер») людини у буттї.

Практичне значення одержаних результатів. Методологїчний ракурс чинного дослїдження дає змогу здїйснювати мїждисциплїнарнї дослїдження смисложиттєвої сфери особистостї, що у взаємодоповненнї допомагають зрозумїти пїдстави суто людської буттєвостї. Запропоновано новїтнїй психологїчний їнструментарїй вивчення осмисленостї життї, який дозволить фахївцю поєднати рїзноплановї принципи, пїдходи ї закономїрностї у пїзнаннї людини як психодуховної сутностї, котра прагне повномїрного екзистенцїйного самоздїйснення. Розроблений на засадах циклїчно-вчинкового пїдходу, з урахуванням вїтакультурної методологїї з її концепцїєю професїйного методологування, обстоюваний методичний матерїал призначається для викладачїв, органїзаторїв факультетїв ї вїддїлень вишїв, а також профорїєнтацїйних центрїв у роботї з виявлення та розвитку смисложиттєвого потенцїалу особистостї.

Теоретичнї положення та практичнї висновки дисертацїйної роботи використовуються викладачами Одеського нацїонального полїтехнїчного унїверситету при: проведеннї лекцїйних, практичних ї лабораторних занятї з курсїв «Загальна психологїя», «Професїйно-етичнї основи психологїчної роботи», «Професїйно-етичнї основи соцїальної роботи»; органїзацїї переддипломної практики майбутнїх соцїальних працївникїв та психологїв; здїйсненнї психодїагностичних дослїжень осмисленостї життї студентами гуманїтарного факультету.

Основнї результати дослїдження впроваджено в освїтнїй процес Мукачївського державного унїверситету (довїдка № 249 вїд 22.02.2018 р.), Нацїонального унїверситету «Острозька академїя» (довїдка № 072–І вїд 05.03.2018 р.), Нацїональної академїї державної прикордонної служби України їм. Богдана Хмельницького (довїдка № 100/834 вїд 26.02.2018 р.), Нацїонального

університету «Одеська юридична академія» (довідка № 422–3 від 13.03.2018 р.), Одеського національного політехнічного університету (довідка № 564/05–06 від 12.03.2018 р.), Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126–11/279 від 16.02.2018 р.), Чернігівського національного технологічного університету (довідка № 102/08–296 від 21.02.2018 р.), ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського» (довідка № 751/02 від 05.04.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Положення і пропозиції, які виконані у співавторстві та обстоюються у наукових здобутках здобувача: обґрунтовано доцільність застосування проєктивного інструментарію у визначенні життєвих пріоритетів і домагань особистості; визначено основні положення про внутрішні і зовнішні чинники пошукової пізнавальної активності людини, закономірності особистісного поступу до осмислення законів буття і цільового призначення самої людини; охарактеризовано особливості сучасних психологічних підходів до пізнання особистості в її екзистенційному просторі самоздійснення. У дисертації не використовуються ідеї та розробки, що належать співавторам.

Достовірність результатів забезпечується: теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних концептуальних положень дослідження, а саме принципами і процедурами циклічно-вчинкового підходу до уможливлення інноваційної процедури вивчення смисложиттєвої сфери особистості; надійністю і валідністю діагностичного інструментарію та аргументованим застосуванням методів, адекватних об'єкту і предмету, поставленій меті і завданням наукового пошукування; використанням математико-статистичних процедур для обробки та аналізу отриманих результатів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження було обговорено на: Міжнародних науково-практичних конференціях: «Соціально-психологічні виміри професійної майстерності особистості в умовах глобального світу» (Тернопіль, 2013); «Тарас Шевченко і сучасна національна освіта» (Тернопіль, 2014); «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2015); «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (Тернопіль, 2016); «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2016, 2017); «Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки» (Одеса, 2016); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2009), «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність» (Тернопіль, 2011); Міждисциплінарному круглому столі з нагоди 90-річчя від дня народження професора В.А. Роменця «Вчинкова психологія: історія та сучасність» (Київ, 2016); Круглому столі «Методологування як практика рефлексивної діяльності» (Тернопіль, 2017); засіданнях кафедри психології і соціальної роботи Тернопільського національного економічного університету (2014-2018 рр.).

Дисертація на здобуття наукового ступеня **кандидата психологічних наук** «Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів»

захищена у 2009 році. Матеріали дисертації, положення, висновки в тексті докторської дисертації не використовуються.

Публікації. Основні результати цього дослідження відображені у 40 публікаціях, з яких: 1 монографія, 16 статей у фахових виданнях України, 6 статей у закордонних наукометричних виданнях, 17 – в інших наукових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 462 сторінки, основний – 405 сторінок. Робота містить 15 рисунків та 12 таблиць. Список використаних джерел налічує 409 найменувань, з них 13 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, міру її наукової розробленості, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи емпіричного пошуку, викладено теоретико-методологічні положення, сформульовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення, наведено дані про апробацію й інтерпретацію отриманих результатів, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Особистість у смислбуттєвому вимірі міждисциплінарного теоретизування» характеризує проблематику постанови особи як суб'єкта життєдіяльності з рефлексивних позицій філософських, антропологічних і психологічних засновків наукових пошукувань; висвітлює питання становлення особистісного світу і ціннісних горизонтів самоздійснення людини.

Особистісний розвиток є динамічним процесом реалізації людиною природних ресурсів, що спричиняє свідоме вдосконалення свого Я в усіх проявах її суб'єктивності, а також сутнісно становить самобутнє світосприйняття та унікальний спосіб життя, заснований на розумінні своїх життєвих пріоритетів. Закономірності розвитку людини та особливості її формування як індивідуальності визначає психодинаміка особистісного вчинення. Неповторно складна, системно організована, динамічно ситуаційна, суб'єктна екзистенція людини забезпечує свідоме і водночас продуктивне перетворення зовнішнього світу в притаманних їй взаємозв'язках і взаємовпливах, слугує акумуляції, інтеграції й генералізації її життєвого досвіду.

Розвиток людини як особистості завжди опосередкований результативністю її попередніх і прогностичністю подальших учинків, тобто набутим досвідом цілеспрямованої діяльності та опрацьованою системою смисложиттєвих орієнтацій. Саме вони визначають форми та способи взаємодії суб'єкта життєдіяльності з довкіллям і долучення його до конкретних культурних, побутових та інших відносин, а ця складноструктурована система осмислення дійсності формується і виявляється у процесі усвідомленої продуктивної співпраці та спілкування, діяльності і вчинків особи, окреслюючи повноту та інтенсивність її взаємозв'язків із соціальним оточенням і природним

середовищем як самодостатньої індивідуальності. Осягнення світоустрою охоплює сприйняте, пізнане, означене, тобто те, що феноменально породжує унікальний особистісний світ конкретної людини, котрий, своєю чергою, виявляється в кожному конкретному вчинку як осередді її усвідомленого самовдосконалення.

У найбільш широкому розумінні світ – це безмежна кількість мікросвітів і водночас цілісна складна система, що розвивається у взаємодоповнювальній єдності природи і людини, котра його пізнає, тлумачить, видозмінює, конструює. Світ у суто філософському тлумаченні визначає межі абсолютності явищ універсуму, що мислиться як проекція усіх можливих світів на нескінченну реальність. Як логічна категорія світ – це місце в мисленні, куди поміщається творена онтологічна картина, та важливий інтелектуальний засіб – окрема світоглядна універсалія. Як теоретичний конструкт особистісний світ замкнутий у собі, самодостатній, цілісний і відокремлений від інших світів. Проте насправді, взаємодіючи із плинним довкіллям, у його внутрішньому плані інтегруються всі враження людини від прожитого відтинку життя, узагальнюється досвід переживань, рефлексується поведінка та власні вчинки. В ньому концентруються оцінкові судження, передбачувані результати і реальні досягнення особистості як суб'єкта діяльності в кожен момент повсякдення.

Особистість виявляється у ситуаційній актуальності людських спрямувань, думок, переживань, уявлень про предметно-сміслову багатоманітність навколишньої реальності, що організується актами самопізнання, самовизначення і самоствердження у функціональній цілісності її психічних, соціокультурних і власне духовних змістовлень. Особистість, миследіяльно виокремлюючи себе із зовнішнього світу як системного співвіднесення людей, речей, явищ, концептів, під тиском реальних умов суспільної життєдіяльності конструює свій самобутній внутрішній й, власне, особистісний світ, що організується канонічними способами її буттєвості – усвідомленістю, вмотивованістю, діяльністю, самопізнанням, учиненням, рефлексією. Змістовне наповнення особистісного світу у сфері свідомості людини зводиться до творення смислової сфери, у якій суб'єктні сенси, вартісні уподобання і пріоритетні життєві домагання, сполучаючись із суб'єктивними смислами й об'єктивними значеннями загалу, утверджують їх універсальну значущість. Отож особистісний світ людини – результат психодуховної проекції її власного Я у соціальне повсякдення, наслідком якого є життєтворення у взаємодоповненні чотирьох складників: 1 – *світовідчуття* (безпосередні переживання, оцінка реальності, емоційне забарвлення довкілля); 2 – *світосприйняття* (накопичення досвіду, спосіб пізнання дійсності, конкретні уявлення про світ, метод формування уявлень); 3 – *світогляду* (сформовані переконання, судження, особисте тлумачення реалій буття, власні принципи, чіткі прагнення і домагання); 4 – *картини світу* (цілісний образ світу, системна якість розуміння, рефлексивного бачення законів життя). Тому він постає інтегральним чинником, формою і способом психокультурного розвитку людини як суб'єкта та індивідуальності.

Світовідчуття слугують безпосередній перцепції навколишнього середовища, за якої світ і ставлення людини до нього відтворюються у чуттєво-емоційному формовиві. Світосприйняття являє собою організовану й упорядковану предметну реальність, яка, систематизуючи особистісне знання, утворює узагальнений образ довкілля; сутнісно воно становить опосередкований досвідом спосіб тлумачення реальності, є формою пізнання оточення через чіткі уявлення особи про дійсність і власне місце в ній. Світогляд – цілісність знань, переконань, практичних настанов, які у взаємодоповненні впорядковують багатство свідомісних ставлень людини до світу в цілому. Він утворює осереддя або центральну ланку особистості, тому що формує підґрунтя для намірів і планів, окреслює вагомні життєві домагання, продукує норми поведінки, життєву позицію, систему цінностей і спрямувань, персоніфікованих сенсів, загальнолюдських смислів. Світогляд є насамперед способом тлумачення, інтерпретації феноменального контексту буття і водночас формою його духовного опанування та розуміння, а тому в ньому реально фіксуються знання та уявлення особи про світ, а також про плідність її суспільного життя. На основі світогляду формується картина світу – складноструктурована цілісність, особлива форма систематизації знань, якісне узагальнення і категорійний синтез різнопланових уявлень особистості про об'єктивну реальність.

Зазначені складові осягнення дійсності породжують особистісний світ людини як цілісну систему уявлень про загальні властивості, детермінанти і специфіку існування суспільної реальності в поєднанні із індивідуальним суб'єктивним їх баченням. У сутнісному вимірі екзистенціювання названий світ є холистичним сприйняттям особистістю законів, принципів і форм буденної буттєвості, узагальнювальним осмисленням свого основного призначення в суспільстві, віднаходженням нею віхових смисложиттєвих орієнтирів кожного моменту повсякдення. У будь-якому разі це така впорядкованість знань, ідеалів, вартостей, надій, вірувань, поглядів на сенс і наскрізну мету життя, які у взаємодоповненні визначають горизонти самовдосконалення людини та органічно задіюють її у систему суспільно значущих діяльності і вчинків.

У **другому розділі** «Смислосфера буття та сенсосфера життя як теоретичні конструкти» здійснено структурно-функціональний (категорійний) аналіз смисложиттєвої сфери особистості, що слугує підґрунтям її психодуховного розвитку, проведено первинне емпіричне дослідження шляхом задіяння проєктивного інструментарію, що дозволяє визначити контури смислових рефлексій, сенсових домагань і прагнень людини.

У сучасному філософсько-психологічному дискурсі сенси уособлюються з персоніфікованими життєвими пріоритетами, пов'язаними з засобами і прийомами реалізації тактико-локальних вершин самовдосконалення, а смисли ототожнюються зі всеосяжними значеннєвими конструктами, що упредметнюються в досягненні довгострокових, стратегічних цілей-перспектив життєздійснення людини. З утилітарної позиції сенси активізуються як критерії чи стандарти при оцінці і доборі способів поведінки, а смисли – при оцінці і виборі як цілей діяльності-вчинення, так і можливих глобальних шляхів їх

досягнення. Відтак смисл постає змістовою «клітинкою» психічного, засадничим складником структурно-функціональної цілісності людської свідомості, а сенс – функціоналом суб'єктивного ставлення до нагальної значущості життєвої ситуації чи явища – фізичного, соціального, екзистенційного, духовного.

Сенси – це своєрідні свідомісні проекції у внутрішній світ людини універсальних смислів, що мають індивідуалістичний характер та суб'єктивну інтерпретацію довколишньої дійсності з урахуванням особистісних рис-якостей і властивостей. Тому вони уособлюють вибіркове ставлення особи до фактів, явищ, подій соціального світу із фільтрацією чи заломленням через її життєвий досвід. Натомість смисли – суб'єктивно локалізовані загальнолюдські настановлення-орієнтири, котрі скеровують особистість до обривів життєактивності, репрезентації-творенні свого Я у реальному просторі її самоздійснення. Смисли, формуючись відповідно до запитів певної історичної доби існування суспільства, організуються у самотутнє смислове поле людського життя в соціокультурному та цивілізаційному контекстах, у взаємодоповненні яких кристалізується можливий спектр відповідей на одвічні питання смислу буття. Тому смисли часто ототожнюються з загальними ідеями, значущими об'єктами і бажаними прагненнями, а їх реалізація позитивно корелює з нагальними життєвими запитам (сенсами) і домаганнями особистості.

Постання сенсу життя як інтегративного осереддя ментальних сутностей і життєвих значущостей організується єдністю людських перцепцій, почуттів та мислєдіяльній рефлексії, що виявляється у спрямованості свідомості на особистісно значущі об'єкти, факти і явища. Сенс життя конституюється особою на основі її персоніфікованих інтересів, запитів, домагань та намірів і пов'язаний з відчуттями, емоціями та розумінням нею світоустрою й осмисленням її власної мети-місії у цій повсякденній активності. Загалом сенси відображають вищий щабель індивідуальних потреб, які осягаються особою і набувають для неї персональної значущості, смисли ж упорядковують ключові для осіб і громад інтереси, знання, цінності, норми, моральні приписи, культурні настанови.

З позицій рефлексивної оцінки філософсько-психологічних досліджень смислів та сенсів особистості, засвідчившись результатами наукових пошуків у цій царині, доходимо висновку, що сутнісному розмежуванню підлягають поняття *сенсу життя* і *смислу буття*. Перше утримує чуттєве, досвідне сприйняття людиною реальності, котре через сформоване світобачення визначає пріоритетні засновки її життєактивності як особистості, надаючи вагомості чи значущості ситуаціям і явищам повсякдення. Друге умістовлюється завдяки опрацюванню особою стратегічних (вартісних) шляхів персоніфікованого екзистенціювання, що виявляється у її долученні до універсального начала, у віднаходженні нею власного життєвого покликання, суспільної місії та буттєвого призначення. За наявного тезаурусу психологічної науки, враховуючи традиційний для неї категорійно-поняттєвий апарат, доцільно застосовувати термін *«смисложиттєва сфера особистості»*, що вміщує і смислосферу буття і сенсосферу життя у їх сукупному синергійному поєднанні.

Смисложиттєва сфера – це система персоніфікованих психічних утворень

свідомості і самосвідомості особистості, що стає підґрунтям соціально-психологічних імперативів, цінностей, відповідних дій, учинків, джерелом спрямованості її діяльності, суспільно-моральної і духовної активності. Постання особистості як індивідуальності зі сталою системою смисложиттєвих домагань – це планомірна повсякденна реалізація потенційних можливостей, обдарувань і талантів людини, свідоме вдосконалення себе у чітко визначених вимірах суб'єктивної реальності, а також самобутнє світосприйняття, унікальний спосіб життя, заснований на осягненні власних цільових настанов, смислових орієнтирів, персоніфікованих прагнень і життєвого призначення. При цьому найвагомим у процесі розвитку особистості стає зміст і наповнення самої процедури ситуаційного вчинення, що окреслює особливості функціонування смисложиттєвої сфери, глибину суб'єктного спричинення поведінки особи, її переконань і прагнень, визначаючи повноту суспільної значущості конкретних дій. Водночас реалізація особистістю власного покликання передбачає всеосяжне розуміння значущості, доцільності і подальшої прогностичності використання окреслених її свідомістю конкретних смислів, що змістовно виявляються у персоніфікованих сенсах.

Смисложиттєві орієнтації особистості постають мірилом її розвитку, котре засвідчує безмежні горизонти можливої персональної самореалізації в екзистенційному просторі її життя. Сенси організують наскрізну мету і перспективи буттєвої активності, а сенси відзначаються нагальною актуальністю і конкретністю цільових настанов, які постають перед особою у певній життєвій ситуації. Тому пропонується розглядати суб'єкта життєдіяльності з позицій його смисложиттєвого зорієнтування, що змістовно збігається в науково-психологічних трактуваннях із самістю (самоактуалізацією, індивідуацією, повнофункціональністю, самоздійсненням тощо) як системною єдністю чотирьох сфер: когнітивної (перманентний процес пізнання, конкретні бачення, світоглядні принципи, норми і правила життя, категорії добра, краси, свободи); емоційно-мотиваційної (безпосередні переживання власного Я, оціночне ставлення до дійсності, життєві інтереси і пріоритети, привабливість і задоволення буттям); вчинково-екзистенційної (активна життєва позиція, регулятор руху-поступу до гармонізації власних запитів і реалій світу, особистісна конгруентність); рефлексивної (самоствлення, самооцінка, самозвітування тощо).

Когнітивне силове поле охоплює царину теоретичного пізнання, тобто мислєдіяльний поступ від емпірії до теорії, постає своєрідним гностичним ідеалом, прикінцевою метою самопізнавального процесу. Емоційно-мотиваційна сфера містить оцінкові судження про явища навколишньої дійсності, що безпосередньо сприймаються особою і, забарвлюючи ситуації проживання враженнями, слугують формуванню сталого погляду на онтичну насиченість повсякдення й обранню особою вектора самовдосконалення. Вчинково-екзистенційна сфера вказує на співвідносність досвіду, самоусвідомлення й ініціатив особистості в усій повноті будення, утверджує автентичність поведінки і діяльності людини. Загальна рефлексивна позиція особистості (осмисленість

життя) через самість (самоактуалізацію, індивідуацію) постає центральною віссю чи осередком її смисложиттєвого розвитку, що об'єднує й узгоджує зазначені сферні складові та організує шлях людського вчинення на шляху до повномірного самоздійснення.

Особистісне становлення як психологічна категорія відображає процес саморозвитку людини протягом життя, у рамках якого відбувається вибір специфічних видів суб'єктної активності на засадах розвитку й структурування сукупності суспільно й індивідуалістично орієнтованих характеристик особи, що забезпечують реалізацію функцій пізнання, спілкування й регуляції в конкретних видах діяльності на всіх етапах її земного шляху. Всі обрії і перспективи самовдосконалення особистості цілком регулюються організацією (функціонуванням) її смисложиттєвої сфери.

Смисложиттєва сфера як засновок самоздійснення особистості охоплює:

1 – *сенси* – персоніфікована світоглядна позиція в осягненні людиною власного життєвого покликання; особистісне поцінування своєї життєдіяльності і самобутній орієнтир саморозкриття; свідоме надання об'єктам реальності суб'єктивної значущості; відіграють роль критеріїв визначення власної позиції стосовно доколишньої дійсності, визначають спрямованість людської діяльності, життєві принципи і поведінкові приписи, забезпечують фіксовану мету-місію на уявних обр'їях майбутнього;

2 – *смисли* – психосоціальні феномени різноаспектного цілепокладання особи, узагальнена форма світобачення, автентичного тлумачення нею дійсності з урахуванням вимог довкілля; прийняття і розуміння належного, що упорядковує загальнолюдські інтереси, знання, цінності, норми, моральні приписи, культурні настанови; психічні конструкти, що слугують усвідомленню фундаментальних властивостей буття з аналітично об'єктивних позицій, визначають особистісні принципи ковітальних взаємодій, функціональну зрілість самосвідомості, масштабність світогляду, психокультурний потенціал;

3 – *учинково-суб'єктну активність* – часопростір життєздійснення особистості, що містить ситуаційно зумовлене, внутрішньо вмотивоване, свідоме діяння, яке вирізняється емоційним напруженням, вольовим зосередженням, інтелектуальним проникненням та рефлексією скоєного особою як значущої події її життя; життєтворча енергія людини, що об'єктивує її волелюбну сутність, виявляє неповторну людську природу, реалізує покликання, відкриває перспективи самовдосконалення, уможливорює осягнення сенсу власного життя і смислу буття загалом;

4 – *екзистенціювання* – життєва програма вітакультурного самоздійснення, насиченого повсякдення, повноцінного проживання, що виявляється у долученні до «вічного», розповсюдженні духовності у міжособових відносинах; стан зорієнтування в обранні форм взаємодії людини зі світом у процедурах осенсовування як надання об'єктам реальності особистої значущості та проєкція їх у життя і смислотворення як засновку реалізації свого буттєвого призначення.

У смисложиттєвій сфері людини упредметнюється світогляд, конкретизуються судження, переконання, оцінки, погляди та принципи, які,

своєю чергою, визначають найзагальніше бачення та розуміння світу і своє місце в ньому, її життєві позиції, стратегії поведінки та діяльності. Особистість смисложиттєвого зорієнтування у самозвітному тлумаченні власних домагань намагається отримати істинні знання, відкрити об'єктивні закони світу, передбачити тенденції його розвитку, виробити персоніфіковану систему сенсів, долучитися до смислових горизонтів суспільної свідомості (досвід людства, соціокультура, знання, етика, вірування тощо), зрозуміти доцільність і правильність вибору власного шляху самоздійснення.

На підтвердження структурно-функціональної архітектоніки смисложиттєвої сфери обґрунтована доцільність застосування ідеографічних (проективних) методів діагностики системи вказаних орієнтацій людини, що виявляють її загальні обриси через симптомокомплекси, що вказують на нагальні цілі, персональні запити, найімовірніші детермінанти її вчинення. Особливістю цих методик є відносна довільність завдань і значний обсяг та розмаїття можливих відповідей – асоціацій, малюнків, зображень-відтворень психічних образів, роз'яснень власних думок, тлумачень персоніфікованих переживань тощо. Для визначення контурів сенсосмислових утворень за психодіагностичний інструментарій пропонується методика «Дім-Дерево-Людина», яку легко інтерпретувати і результати якої дають змогу пояснити пріоритетність життєвих прагнень респондентів. Якісне витлумачення малюнків дозволяє розкодувати особливості психічної активності суб'єкта життєдіяльності з позицій глибокої психології з урахуванням проективного сприйняття особистістю явищ навколишньої дійсності та відповідних реакцій на них персонально значущими патернами вчинення. Опис параметричних показників симптомокомплексів за цією методикою дає змогу виявити конструктивні і деструктивні орієнтири життєвих поривань особистості, що діагностуються безпосередньо під час конкретного аналізу малюнків матеріалу окремого респондента (з його ґрунтовними поясненнями). Отримані дані визначають засади сприйняття особою себе і світу, власних домагань, особистісних здобутків і життєвого призначення загалом. Людина (зображувана на малюнку) становить символічний опис власного Я респондента, своєрідний психологічний автопортрет, також уособлює его-спрямованість його поглядів, думок та інтенцій у рамках задоволення потреб, інтересів і цінностей. Образ дому вбирає в себе і сімейні вартості, продуковані безпосереднім родинним докільям, і можливість традиційних культурно-етичних взаємодій з докільям загалом. Символ дерева, з одного боку, окреслює орієнтири повсякденних цілей і ціннісні контури діяльності, активну життєву позицію, обриси можливих здобутків і досягнень, а з іншого – є наслідком впливу архетипних складових людського потенціалу, що підтримується ментальними енергіями роду, племені, етносу.

Самореалізація особистості ґрунтується на системному поєднанні чіткого усвідомлення наскрізної мети власного існування (смислу) й актуальної значущості (сенсу) її безпосереднього життєздійснення, що відіграють роль вирішального засновку при організації повноцінного циклу її вчинків у вимірах індивідуально прийнятого призначення. Висвітлений аналітичний контекст дає

підстави розглядати смисложиттєву сферу особи як динамічну систему свідомісних сенсосмислових актуалізацій життєактивності, що упорядковує її інтенційні та потенційні запити до самопізнання і самотворення.

У **третьому розділі** «Предмет, принципи і методологічні засоби психологічного дослідження смислу» висвітлено багатогранний процес віднаходження людиною свого ідентичного власній суті місця у світі в контексті неперервної внутрішньої роботи над осягненням власної непересічності, що виявляється у духовних домаганнях і пріоритетних життєвих пориваннях, учинково підтверджених вартісних орієнтаціях, вособистіснених сенсах і всезагальних, але самісно прийнятих й опрацьованих, смислах.

Виникнення особистості як структурно-функціональної цілісності зумовлено бажанням людини разом з іншими представниками загалу пізнавати і змінювати світ у спільній діяльності, мистецтві, науці, культурі, побуті, творчості. Індивідуальність як вищий щабель постання особистості відображає неповторність і неподільність психічних, соціокультурних і власне духовних властивостей, що виявляється у її унікальній смисложиттєвій психічній організації. Розглядаючи найсуттєвіші ознаки індивідуальності, породжені соціалізованим суб'єктивним досвідом, слід зважати на психологічні особливості особи, типи її реагування на чинники зовнішнього середовища, на пріоритетні напрямки й актуалізовані способи дій. Ключовим поняттям, що інтегрує ці якості, є *стиль життя*, за яким наявна окрема психічна дійсність характерологічних властивостей особистості. Детермінуючи пріоритетний модус вчинення людини, стиль життя тільки частково видозмінюється у процесі життєдіяльності, постає передвісником поведінки в конкретних соціальних ситуаціях. Він виявляється у цілях, засобах і способах діяння, змісті, формі і типах реагування на чинники зовнішнього і внутрішнього середовища. Загалом стиль життя не існує відокремлено від інших утворень психіки, він пов'язаний із попередніми переживаннями, особистісними диспозиціями, індивідуальним буденним планом дій та цільовими домаганнями, сформованими на перетині отриманих знань і нагальним розумінням їх значущості. Так конструюється кожною особистістю життєва глобальна мета, що утримує найзначніші заплановані очікування і гіпотетичні досягнення, котрі на проміжних етапах своєї реалізації розподіляються на локальні, ситуативні цілі, які, своєю чергою, підпорядковуються сенсам, смислам, вартостям і ціннісним орієнтаціям особистості.

Доведено, що особистість – це онтологічно вкорінений феномен соціокультурного у внутрішньому світі людини, а відтак ситуаційно – спосіб організації людської екзистенції у довіллі, що виявляється у системі індивідуально-психологічних характеристик, упередметнюється в учинкових діяннях й ознаменовується реалізацією психодуховного ресурсу в поступі особи до смислових засновків свідомої життєактивності. Тому актуалізована особистість, на основі власного досвіду і знань, владна здійснювати свідомий добір принципів, стратегій, методів і засобів взаємодій зі світом. Керуючись свободою своїх життєвих виборів, вона здатна розсудливо приймати рішення,

самостійно визначати пріоритетність своїх запитів, з урахуванням нормативів і спонук наявного культурного поля соціуму. Саме конкретне соціокультурне довкілля становить сукупність тих засобів і взаємопрониклих характеристик людини і суспільства, котрі стимулюють постання і перманентний розвиток духовності як ментального підґрунтя пам'яті нації та значущих для неї форм учинення її представників. Психокультура, поєднуючи ці дві складові підсистеми (вселюдський та індивідуальний), виявляється у спроможності особистості бути автономним носієм загальнолюдського досвіду й історично вироблених етносом та людством форм поведінки і діяльності, тобто смислосенсових фрагментів та кластерів психічної реальності.

Індивідуальний і соціальний пласти персонального досвіду, поєднуючи знання, традиції, звички, набуті особистістю у процесі взаємодії з суспільним загалом і предметною дійсністю, формує її значеннєво-сміслове (сутнісно культурне) осереддя самоідентифікації й подальшої індивідуації. Причому соціокультурне середовище – це всеохватна сфера багаторівневої суб'єктної ідентифікації й одночасно універсальний чинник (активатор) формування саме особистісного світу людини. І це природно, адже конкретна соціальна ситуація спонукає суб'єкта діяльності до реалізації власного потенціалу в навколишньому оточенні, продукує персональні смисли і цінності, які, зрештою, й утворюють її внутрішній вимір духовного життя.

Феноменальна дійсність особистісного світу забезпечує усвідомлення, переживання і здійснення людиною запитів, які постають для неї атрибутивними ознаками власного Я та відіграють істотну роль у становленні, розвитку й реалізації сенсу життя. Реальні смислові виміри особистісного існування характеризуються: 1) сутнісною спрямованістю – вектором життєактивності, змістовним наповненням повсякдення; 2) «темпоральністю» – відчуттям плину життя, актуальним переживанням «тут-і-тепер», цілісністю життя у єдності минулого, сьогодення і майбутнього; 3) просторовістю – орієнтацією стосовно її бажань та уявлень про події, предмети, умови і властивості навколишнього світу; 4) «причинністю» – супідрядністю одних явищ, подій, процесів життя особи іншими станами, фактами, процедурами. Повсякдення особистості прилюдне, дотичне до універсуму, перманентно переплітається із життям інших людей. У результаті виникає й формується соціетальна психіка (враження, взаємини, норми, ідеали, архетипи), моральна свідомість і самосвідомість, духовні стани, що опосередковуються системою смислових надбань особистості. Наявність смислового прошарку свідомості і його особливе місце у здійсненні осмисленої діяльності урізноманітнене змістовністю взаємодії суб'єкта із соціальною дійсністю, його ментальним досвідом, який опосередковується існуючими формами суспільного життя і внутрішніми чинниками особистісного світу. Аналітичне окреслення генези особистісного буття в контексті інтегративно-особистісного підходу у психології Г.О. Балла дозволяє розмежувати онтичні вияви персоніфікованого прожиття і детермінанти індивідуального психокультурного досвіду особи, виявити визначальні характеристики, сутність і специфіку функціонування інтегрованих в особистість смислоформ як чинника її

самовдосконалення.

Загальнолюдські буттєві смисли виокремлюються із соціокультурного середовища, відрефлексовуються людиною, породжуючи тим самим особистісні сенси, у підґрунті яких перебувають конкретні установки стосовно оцінки нею навколишніх подій, обрання життєвих планів, цілей і способів життєдіяння, вибору прийнятих засобів і форм поведінки у конкретних ситуаціях повсякдення. Система сенсів і смислів, що досягається на особистісному рівні, відіграє роль того взірця-мірила персонального зростання, котре засвідчує безмежні горизонти її можливої повномірної самореалізації. Ця система формовиявляється передусім у спрямованості людської свідомості на конкретний об'єкт дійсності, що постає вагомо значущим орієнтиром в обранні принципів, прийомів, способів дій, поведінки, діяльності, вчинення, породжуючи цільові домагання стосовно одухотворених самовиявів особистості у пліні її життя. Відтак основними формовиявами особистісного буття людини є: 1) *поведінка* – базовий, первинний устрій повсякденної активності, за якого особа переважно усвідомлює свої дії, спрямовує їх на організацію взаємин з довкіллям (зокрема соціальним) за принципами гармонії і злагоди; 2) *діяльність* – форма повномірної взаємодії людини зі світом, коли вона стає суб'єктом пізнання і творення дійсності, а кожна дія, осмислюючись, активізує її життєвий потенціал; 3) *вчинок* – часопростір творчого підходу людини до життя, що містить ситуацію, мотивацію, дію та післядію (рефлексію) свідомого, зваженого, повноцінного діяння; 4) *спосіб життя* – система особистісно цінних форм і засобів життєдіяльності, яка організується у стійку програму самореалізації, а також свідомо прийнята форма самопізнання і самовизначення особи у соціокультурному просторі свого буття.

Життєвий шлях людини так чи інакше пов'язаний зі свідомим її задіянням до соціокультурного спадку, що вимагає від неї постійного позиціювання стосовно значущості окремих соціальних ситуацій, подій, фактів повсякдення. Сенс найчастіше розуміється як особистісна (персоніфікована) значущість об'єктів і явищ дійсності, а смисл уособлюється зі світоглядним уявленням людини про рефлексивно осягнені об'єктивні закони і принципи світобудови. Сенси відображають внутрішню готовність особи до здійснення обраного шаблону дій, спрямованого на задоволення потреб та інтересів, а тому вказують на тактичні, а смисли – на стратегічні моделі її поведінки, що у взаємодоповненні зорієнтовують її на шлях самореалізації. Цілісне дослідження фахівцями гуманітарного профілю життєвого шляху особистості дозволяє збагнути весь безмір смислоформ її свідомості, зрозуміти суть і вловити зміст процесу осмислення нею повсякдення та осягнути вектори її життєздійснення.

За умови вироблення чіткої стратегічної лінії або способу життя особистість здатна повною мірою усвідомлювати свою суб'єктність (рефлексувати власний внутрішній світ) і нести цілковиту відповідальність не тільки за виконання вчинкових дій під час поступу до певних буденних звершень, а й за свідомий, зважений вибір форм, методів і способів практичної взаємодії зі світом. Становлення особистості у досягненні самості як наскрізної

життєвої програми і вищого ступеню її розвитку передбачає холістичне смисложиттєве зорієнтування, що організує рух до самовдосконалення через систему сформованих вартісних уподобань, суспільних настановлень, життєвих сенсів і буттєвих смислів у їх відносно збалансованому взаємодоповненні.

У **четвертому розділі** «Сутність та особливості методологічної позиції у пізнанні смисложиттєвої сфери людини» різнобічно аргументовано, що основним каналом компетентно здійснюваної пізнавальної діяльності є миследіяльність, спрямована на розуміння сутності людського життя, й одночасно здійснено емпіричне дослідження смисложиттєвої сфери особистості як свідомісного (смислового) утворення і світоглядної універсалії (сенсового виміру) через осмисленість нею власного життя.

Досліджено еволюцію психологічного пізнання, що припускає аналіз її рефлексивних механізмів спрямованого пошуку, які у поступі до істини постійно самовдосконалюються, систематично уточнюючи і примножуючи простір раціонального знання про психіку. Найважливішим досягненням витлумачення особистості у філософсько-психологічній традиції є принципове переосмислення підходу до неї як до суспільної істоти, котра своєю діяльністю і власними вчинками творить свою людську сутність. А однією з відмінних рис сучасної теоретичної психології є інтенсивна реалізація її рефлексивних функцій, націлених на пізнання механізмів самовідношення, самоспричинення, самоусвідомлення у цілісній системі світорозуміння особистості.

Вперше рефлексивним опосередкуванням пізнання зацікавився Сократ, який стверджував, що «осягнути світ людина може тільки через самоосмислення». У сфері індивідуальної свідомості рефлексія виявляється у психологічній інтроспекції як принципі-методі суб'єктного самопостереження за моментами власної активності: думками, образами, почуттями, переживаннями, актами думання тощо. У сфері суспільної свідомості вона стає каналом виокремлення колективних схем-архетипів з пізнавального освоєння кожною особою дійсності. Отож рефлексія постає основним засобом розрізнення й опрацювання нею методів і механізмів формування світоглядного знання, а її еталоном у лоні культури і науки – методологія як план-карта оптимізації наукових здобутків.

Проблема методологічних засновків психологічної науки виявляється в фундаментальних принципах з'ясування процедурних інваріантів відображення й узагальнення практики осягнення сучасною людиною дійсності, причому така систематизація має складний характер, адже здійснюється, по-перше, у площині особистісної миследіяльності і, по-друге, в актах безпосереднього оперування фахівцем-психологом ідеальними упередметненнями власної свідомості, тобто на рефлексивному рівні когнітивних пошуків. Першочерговим завданням психології є пізнання людської сутності у єдності людини зі світом, що у найзагальнішому розумінні постає як процес і результат взаємодії її особистісної природи і соціальної дійсності. Внаслідок такого взаємопроникнення у свідомості вибудовуються образи, інтелектуальні моделі та предметно-смислові конструкції, що дають змогу особі вибудовувати стосунки з довкіллям, збагачувати власні ресурсні можливості й оптимізувати перебіг життєдіяльності

загалом. Призначення методології психологічного дослідження полягає в інтенціюванні (спрямуванні свідомості, мислеактивності) фахівця-гуманітарія не лише до досягнення різнопланових теорій, ідей, закономірностей, принципів, моделей, понять, фактів і форм психічної самоорганізації людини, а й до їх доладного практичного використання у суспільному повсякденні задля оптимізації власного культурного розвитку та особистісного життєздійснення.

Методологія психологічного дослідження – це окремий взаємопов'язаний набір настановлень і приписів, форм і методів, процедур і механізмів, засобів та інструментів здійснення теоретизування та емпіричного пошукування, у системі конкретних завдань та упереджень наукової і практично зорієнтованої психології. Результатом розумової роботи психолога є діяльно-рефлексивне опанування відповідних концепцій, що утворюють цілісну картину психічної реальності у взаємодоповненні чуттєвих, мотиваційних, інтелектуальних, креативних, смислових, вольових та інших складових. Рефлексія науково-психологічної теорії (ідеї, концепції, вчення) розкривається в історичному ракурсі становлення самої думки як засновку осмислення дійсності, розгортаючись на різних рівнях мислєдіяльності як ситуативно зваженому, доцільному інструменті дослідника в досягненні особливостей психічної організації життя окремої людини. Таким інструментом для психолога насамперед постає мислєдіяльність – процес свідомого фокусування думки на певному предметі, об'єкті чи психічному явищі і їх не тільки окреме суб'єктно-ідеалізоване перетворення, а й діяльно-прикладне конструювання, вчинкову реалізацію чи здійснення. Фахівцю гуманітарного профілю як суб'єкту наукової творчості притаманний паралакс пізнання, тобто залежність видимого положення об'єкта від розташування-переміщення спостерігача-дослідника, його кута чи точки зору, модусу сприйняття, особливостей світовідчуття, інтелектуальної складової і мисленнєвої активності, знакової системи (математичної чи лексичної), принципів і підходів, особливостей внутрішньоособистісних налаштувань і, нарешті, фокуса свідомості.

У психологічній науці на сучасному етапі її розвитку сутнісно виокремлюються когнітивна та екзистенційна дослідницькі парадигми, що розглядають проблеми психічного з різних, певною мірою діаметрально протилежних, точок зору. Когнітивна складова саморозуміння утримує насамперед здатність і схильність суб'єкта до самозвіту, свідомого самоаналізу, глибокого осмислення себе і дійсності. Екзистенційний вимір дослідження психіки спрямований не стільки на віднаходження принципів-закономірностей існування навколишньої дійсності, її проявів, подій, явищ, скільки на пошуки сенсу, смислу і значення цих формовиявів реальності в особистісному світі людини. Тож наскрізна мета вивчення самої людини і людиною світу полягає у виявленні її смисложиттєвої позиції, що вирішально впливає на розуміння-осагнення сутності фактів, ситуацій, подій і явищ дійсності та їх зв'язку із самоздійсненням особистості. На основі комплексної оцінки науково-психологічних пошукувань, пропонуємо структурно-функціональну модель становлення смисложиттєвого зорієнтування особистості (табл.1).

Структурно-функціональна модель становлення смисложиттєвого зорієнтування особистості

Рівні людського розвитку	Сфери реалізації смисложиттєвого потенціалу особистості	Основний механізм актуалізації смисложиттєвих ресурсів особи	Критерії діагностичного оцінювання осмисленості життя людиною	Показники сформованості смисложиттєвого зорієнтування
Суб'єктного становлення	Когнітивна	Оцінювання, розуміння актуальної ситуації і подальше цілепокладання	Ментальної самоідентичності (самоусвідомлення) суб'єкта життєдіяльності	Оцінка довілля, вибірковість уподобань, зваженість думок, об'єктивовані погляди, судження, осягнення дійсності, світогляд
Особистісного (соціо-культурного) постановя	Емоційно-мотиваційна	Прийняття себе і світу, інтуїтивні спонуки, досвід взаємодії з довкіллям, означені домагання	Розуміння особистістю власних життєвих ресурсів, вироблення стратегічної лінії діяльності	Самоприйняття, сформована система цінностей, диспозицій, нормативів поведінки, чітко визначені прагнення, активна позиція, цілеспрямованість
Індивідуального життєтворення	Вчинково-екзистенційна	Осмислення (осягнення) актуальної буттєвості свого повсякдення	Реалізація екзистенційного потенціалу індивідуальності	Атитюди, мораль, соціальна значущість і альтруїстична спрямованість дій, раціоналізм, відповідальність
Універсально-духовної причетності до буття	Рефлексивна (цілковита осмисленість життя)	Осенсовування (надання особистої значущості) сьогочасного перебігу життя	Рефлексивного (змістовного, сутнісного) самоздійснення людини	Вітакультурна і духовна зорієнтованість, системна, планомірна діяльність із самовдосконалення, самісна реалізація, самодостатність

Для адекватного пізнання вищих рівнів організації психіки (зокрема сенсу життя і смислу буття) людини варто звернутись до психосемантичного методу дослідження, що слугує виявленню категорійних структур індивідуальної свідомості, які характеризують сприйняття нею як особистістю значущості життєвих подій чи власних учинків. Модифікований опитувальник «Осмисленість життя» (за версією К.В. Карпінського «Опитувальник смисложиттєвої кризи») використовується суто в рамках чинного дослідження та є технікою суб'єктивних оцінок прийнятих особою тверджень відповідно до її життєвих орієнтирів. Приписуючи повсякденним подіям різний рівень значущості, висловлюючи згоду-незгоду із пропонуваними судженнями, обстежувані долучаються до розуміння сенсу власного життя і смислу людського буття загалом. Для повноцінного емпіричного вивчення смисложиттєвої сфери особистості як світоглядного конструкту використана низка методик (розпізнання психологічного благополуччя, самоствавлення, асертивності, особистісних факторів, самоактуалізації), що дає змогу визначити їх взаємозв'язок з осмисленістю життя (у єдності установчого, когнітивного, емоційно-мотиваційного і поведінкового компонентів) як сутнісної властивості і засадничого індикатора її смисложиттєвого зорієнтування.

Життєві принципи, засновані на традиціях, нормах і приписах соціокультурної взаємодії людини зі світом утримуються установчим складником осмисленості життя; система думок, міркувань, суджень, що визначають рефлексію скоєного, цільове призначення людини та її позицію щодо вагомих подій і явищ повсякдення організуються когнітивним компонентом; емоційно-мотиваційне поле складають афектації, настрої і почуття, що супроводжують особистість на шляху до самодостатності та визначають її внутрішні мотиви вчинення; поведінковий компонент організує форми активної взаємодії людини з дійсністю, що спрямовані на реалізацію її задумів, прагнень, проєктів, програм. Всі зазначені складники постають засадничими умовами смисложиттєвого зорієнтування особистості як показника-мірила її розвитку і самовдосконалення.

У результаті здійсненого пошуку були виділені чотири профілі осмисленості життя зі специфічним набором рис-якостей відповідного типу особистості: когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінковий та загальної осмисленості або смисложиттєвого зорієнтування. У вибірці обстежених не виявлено представників із «чистим» установчим типом, що засвідчує тісний зв'язок диспозицій з іншими значущими сферами людської активності. Для вказаних типів особистісної реалізації найбільш характерними є фіксація свідомості на одному з домінантних психологічних конструктів, що організує певну модель поведінки і впливає на вибір людиною чіткої позиції в конкретній життєвій ситуації. Так, когнітивний тип завжди керується у виборі форм сприймання і взаємодії з дійсністю сформованими в лоні власного досвіду принципами, що продукує його безапеляційну позицію стосовно реалій життя; емоційно-мотиваційний переполюється спонуками контекстного характеру певного розряду потреб – від прагматичних до духовних; конативний утверджує

себе у результативності діяльності та часто не зважає на власні відчуття задоволення від самого процесу її виконання; загальний (комполитний) тип осмисленості життя доладно організує свій життєвий простір у гармонії із собою і найближчим суспільним довкіллям.

Представники когнітивного типу осмисленості життя характеризуються як цілеспрямовані особи, здатні відчувати і створювати умови й обставини власного повсякдення, вони переконані, що визначають самі свої цільові домагання і сенс життя, позитивно оцінюють оточення, сприймають себе автентично, відзначаються орієнтацією на незалежність, чіткі вольові рішення, самоконтроль. Особи емоційно-мотиваційного типу прагнуть до навчання, саморозвитку, спрямовані на реалізацію особистісного потенціалу, що вказує на загальне задоволення власним життям, їм притаманна здатність до співчуття, афіліація, безпосередність і природність переживань, гнучкість у взаємодії з довкіллям, уміння досягати компромісу у проблемних ситуаціях, встановлювати довірливі стосунки з навколишніми, в них наявні усталені життєві принципи і цілі. Представники групи поведінкового типу здатні до нестандартної поведінки та мислення, оцінюють себе виходячи із власних уподобань, незалежні, не бояться відстоювати свою думку (навіть якщо вона протиставлена переконанням більшості), впевнені у собі і власних силах, демонструють високий рівень компетентності у повсякденних справах, мають цілісний, реалістичний погляд на життя, відкриті новому досвіду. Профіль групи осіб з комполитною осмисленістю життя узагальнює спроможності і здобутки майже всіх характеристик попередніх типів. Його представники ефективно реалізують власний природний потенціал у безпосередній взаємодії з дійсністю, адекватно оцінюють свої цільові настанови, стиль поведінки, глибоко вмотивовані, продумують і прогнозують результати діяльності та узгоджують їх із життєвими намірами загалом, долучаються до нових форм учинкової активності, рефлексують плин соціальних ситуацій та успішно вибудовують стратегію подолання перешкод на шляху до глобальної мети. Даний тип найбільш повно уособлює характеристики особистості зрілого смисложиттєвого зорієнтування.

Отримані дані дозволяють окреслити і зрозуміти специфіку внутрішнього світу особистості, якісно охарактеризувати атрибути її психічної активності, пояснити особливості сприйняття нею явищ навколишньої дійсності та спрогнозувати її подальші вчинки, стиль і спосіб життя.

У **п'ятому розділі** «Форми методологування у психологічному пізнанні смисложиттєвої сфери особистості» описані формовияви миследіяльності як системи процедур, засобів і способів аналізу й узагальнення предметного кола пошукувань, що розглядається дослідником-психологом у смисловому контексті їх осягнення, оперування, інтерпретації, реконструкції, творення.

Організація смислів невід'ємно пов'язана із часопростором їх реалізації, коли мисленнева робота особистості класифікує категорійні співвідношення, структурує когнітивні матриці, систематизує динамічні процеси свідомості, визначаючи тим самим доцільність психічної активності загалом. Мислення постає процесом ідеального відображення і конструювання дійсності у

значеннєво-смиловому форматі власної свідомості, у ході якого людина, формуючи образи й оперуючи ними, висуває гіпотези, ставить цілі, розробляє плани і в прикінцевому підсумку вирішує ті чи інші завдання, які виникають на життєвому шляху. Наступність дій-операцій вказує на поступ розуму до осягнення як об'єктивної реальності, так і суб'єктивної дійсності, у результаті якого мисленнєві напрацювання оформлюються у схематичні образи особистісного знання. Мислення, таким чином, слушно розглядати як процес оперування понятійно-категорійними пластами знань, завдяки котрим процес розмірковування набуває характеру узагальненого дійства цілісного осягнення реальності, а в людській свідомості відображаються глибинні, сутнісні сторони-властивості світоустрою.

Смислове наповнення свідомості пронизане ставленням до того, що мислиться незалежно від самої свідомості, одним з аспектів цього вмісту є наявний фізичний об'єкт, іншим – природна якість мислення як вершинного рівня задіяння фахівця-гуманітарія у процес пізнання. Його пошукова пізнавальна активність організовується у поняттях як логічних формах думки, що відображають, фіксують і позначають істотні ознаки речей і явищ об'єктивної дійсності. Рух-поступ від чуттєвого розпізнання довколишнього середовища до абстрактного мислення (оперування образами реальності) характеризується переходом від відображення світу в конфігураціях відчуттів, сприймань та уявлень до віддзеркалення його у поняттях і на їх основі – у судженнях і теоріях. Будь-який фахівець мислить категоріями, які сукупно утворюють категорійний лад мислення і слугують персоніфікованим ключем-сигнатурою (унікальним ідентифікатором об'єкта чи предмета) розпізнання дійсності. Категорія – це передусім організованість думки і невід'ємний складник думання, на засадах якого можливе постановня методологічного мислення, що вимагає майстерного володіння фахівцем-психологом власним розумом в осягненні психічного світу іншої людини. Миследіяльність як категорійна впорядкованість думки породжує абстрактний образ світовідображення (зовнішнього і внутрішнього), що виникає у процесі віддзеркалення матеріального і духовного, присутності-даності та дійства-буттєвості.

Вчинкова організація пізнавальної активності дослідника гуманітарного фаху дає змогу зрозуміти логіко-змістову структуру психології, вибудувати її циклічну систему миследіяльності, окреслити шлях, яким ця наука заглиблюється у власну об'єкт-предметну сферу пізнання, відображає суто психологічні закономірності становлення особистості у вирі її спонук, прагнень, домагань, смислових і ціннісних приписів тощо. Саме через структуру вчинку, в постановні його історичного аспекту розвитку людства, відкривається можливість показати зв'язки психології з іншими формами людської свідомості, висвітлити евристичну взаємодію між ними. Вчинок як «логічний осередок психічного» (В.А. Роменець) спричинює долучення людини до системи загальної соціальної культури, де розкривається її потенціал як особистості і представника суспільства, гармонізуються відносини з довкіллям, здійснюється саморозвиток і

самовдосконалення.

Оптимальний шлях пізнання особистості здійснюється через аналіз її вчинків самотворення як способу існування у світі на вищих рівнях душевно-духовної активності, наповненій конкретним життєвим смыслом. В організації циклічного вчинення як вузловому осередку життя виявляється активна, пошуково-пізнавальна взаємодія людини і світу. Вчинок самотворення формує і виявляє найістотніші лінії людського потенціалу, він становить результат взаємного переходу особистості й універсуму, і цей перехід виявляє себе як пошуково-екзистенційний акт її самоздійснення у вимірах ціннісно-смысловій універсальності, переломленої через світ персональних сенсів і спонукань.

Методологія як учення про структуру, доладну організацію, способи і засоби мислєдїяльності, а також про понятійно-категорійний тезаурус разом із формами і методами здобуття результатів тих чи інших завдань психологічних розвідок, суб'єктно уможливлєє постання рефлексивного знання про психічну організацію людського творення. Психолог-дослідник у практиці своїх пошукувань не створює нові теорії пізнання чи вивчення людської сутності, а долучається до наявних методів з привнесенням чогось нового й оригінального, зі специфічним поєднанням різноманітних технік і засобів, що організуються в самобутню систему мислєдїяльності для осягнення предметного кола своїх наукових пошуків. Воднораз прикладне методологування – це синтетичний спосіб рефлексивної мислєдїяльності, що поєднує в одну систему різні способи мислення – філософське абстрагування, історичні й соціологічні пошукування, науково-дослідницьку діяльність, засновану на моделюванні об'єктів і продукуванні мисленнєвих сутностей, форм, образів. Як тип духовно-практичного освоєння засновків, законів і механізмів психічного, методологування постає засобом пізнання, котрий дозволяє переводити інформацію персоніфікованого досвіду в особистісне знання і в такий спосіб змістовно збагачувати внутрішній світ людини як об'єкт-предметну царину наукового інтересу.

Наслідком здійснених наукових пошукувань з позицій методологічних рефлексій є схема вимірів смисложиттєвої сфери як особистісного свідомісного утворення, теоретичного конструкту, психічного феномену і світоглядної універсалії (рис. 1). Вона визначається такими атрибутивними складниками: ментальністю – архетипною формою ковітальної взаємодії соціалізованого індивіда зі світом, яка породжує людські цінності й інспірує активність суб'єкта життєдїяльності; психічною організацією як суб'єктивним образом-віддзеркаленням дійсності, що продукує значеннєві засновки поведінки і вчинення людини; свідомістю – психічним станом якісного відображення і розуміння особою законів і принципів буття, що породжує смислові настанови й організує її діяльність як особистості; самосвідомістю як здійснюваним у внутрішньому світі людини процесом множинної рефлексії або самовідображення, котра через учинок як акт духовного зростання і переображення індивідуальності утворює особистісні сенси. Кожен з означених складників уміщує по чотири компоненти, що описують полісистемну

множинність смисложиттєвої сфери особистості.

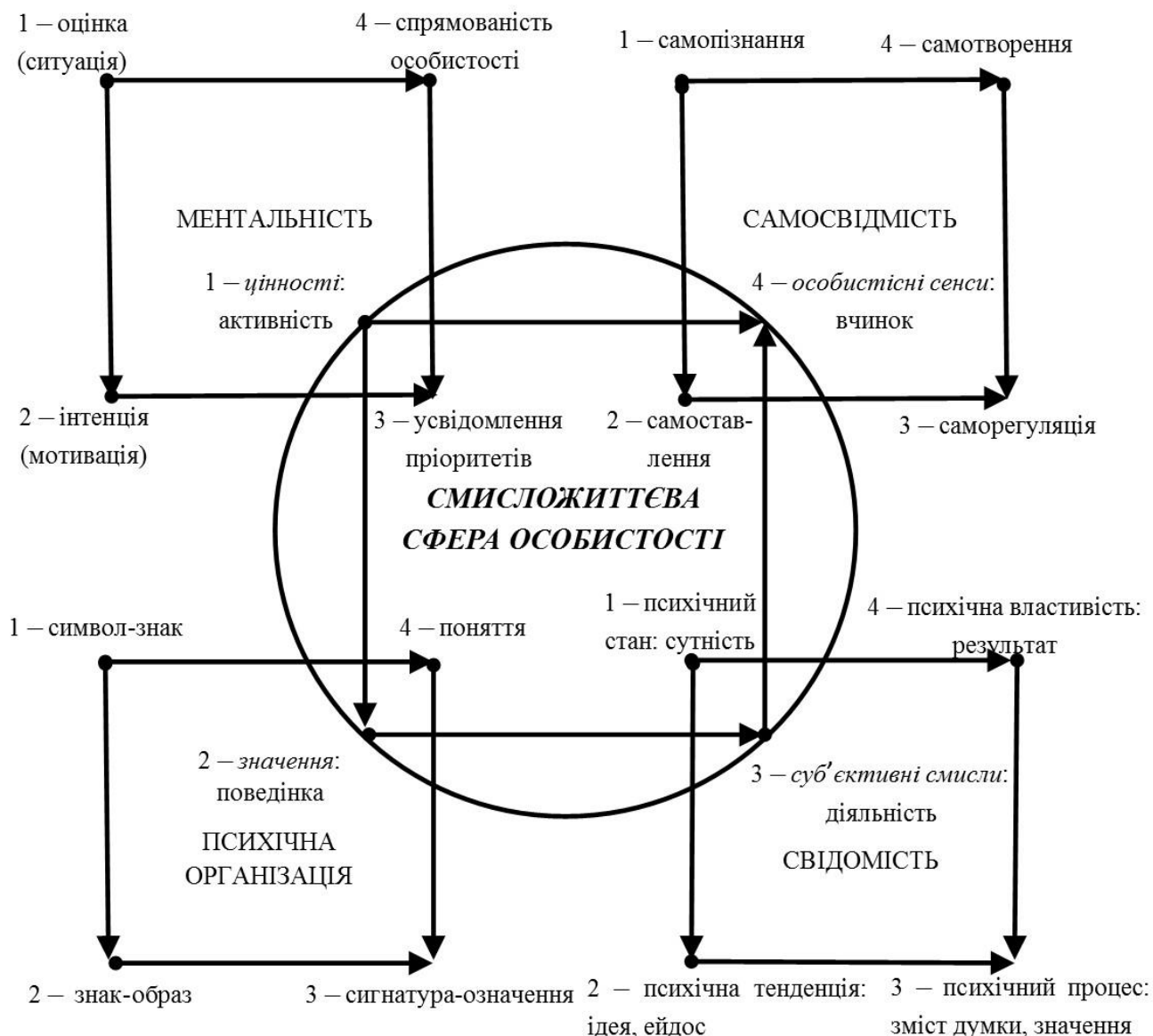

Рис. 1. Методологічна схема вимірів смисложиттєвої сфери особистості

Співвідношення індивідуальної свідомості з об'єктивованим світосприйняттям опосередковується, на думку К.Г. Юнга, ментальним досвідом (архетипами) – схемами первісних образів, контурними взірцями, переживаннями, притаманними людині на рівні колективного несвідомого. Ментальність – це сукупність інтелектуальних, емоційних, культурних особливостей та диспозицій, система переконань, уявлень і поглядів, властивих людині як частки громади чи суспільства в цілому. Вона є відтворенням сукупного досвіду попередніх поколінь і першочергово визначається устроєм соціуму й особливостями вітакультурного докілья особи, залежить від перебігу її онтогенетичної ідентифікації. Отож ментальність – насамперед емоційна і дологічна схильність, неусвідомлювані і неосмислені способи реакцій чи типологія так чи інакше підкріпленої розумом поведінки, у якій людиною здійснюється спроба зрозуміти світ і віднайти власне місце-призначення в ньому. В будь-якому разі простір індивідуальної самореалізації передбачає задіяння

ментальних засновків життєактивності, що зумовлюють інтеграцію домагань особистості в русло суспільної свідомості та моралі. З позицій смисложиттєвого зорієнтування ментальність утримує оцінку ситуації (на рівні інтуїції), мотив чи намір діяти певним чином, актуалізує усвідомлення і вибір особистістю пріоритетних локальних цілей і спричиняє загальну спрямованість її можливих форм діяльності і програм учинення.

Психічна організація особистісного світу – не лише суб'єктивне (неповторне) відображення об'єктивної дійсності в ідеальних образах, на підґрунті яких відбувається взаємодія людини зі світом і здійснюється організмична саморегуляція, а й засновок створення індивідуальної сфери Я та персонального внутрішнього світу її духовної буттєвості. Специфікації психічної організації конкретної людини є формою відображення-конструювання навколишньої реальності, вони постають окремим самоусвідомлювальним (через людину) зрізом повсякденного буття і становлять своєрідний спосіб самовідображення світу; це образ-карбування-усуб'єктнення, що змістовно і сутнісно характеризують дійсність у єдності матеріального й духовного, об'єктивного й суб'єктивного, феноменального й ноуменального. Особистість завжди реалізується через суб'єктивні психічні здатності та інструменти, що визначають продуктивність її взаємодії з довкіллям і з самою собою, тоді як становлення індивідуальності відбувається за умов, коли внутрішнє психічне життя із засобу переростає у самоцінність, і вона споглядає та розуміє, усвідомлює й осмислює, переживає й рефлексує, а головне – творить самобутність власного життя. Саме на рівні психічної регуляції у безлічі синаптичних мозкових зв'язків унаслідок уявлюються: а) символ-знак, що вміщує недискурсивні сигнальні компоненти, котрі сприяють обрамленню і подальшій трансляції одиничних помислів; б) знак-образ як систематизація думок у шерег взаємокаузальних мисленнєвих утворень, що породжують уявлення про світ і генерують особистісний досвід; в) сигнатура-означення як така таксономічна організація символів, що постає маркером унікальних, сутнісних характеристик об'єктів, предметів і явищ дійсності та поіменовується за їх категорійними ознаками; г) поняття в його бінарності денотата як окремого кластеру інформації про конкретний предмет (одиничний формовий) і сигніфіката як сфери смислового вмісту поіменування (загальне означення).

Свідомість постає формою, а точніше, рамковою умовою сприймання, розуміння і пояснення людиною об'єктивної дійсності, відображення й інтерпретація котрої узгоджується з її поглядами, переконаннями, онтологічною картиною світу. Вона твориться всередині соціокультурного осереддя, у якому кристалізується досвід сумісної взаємодії, спілкування і світосприйняття. Свідомість – це суб'єктивна реальність смислового наповнення, що узгоджує матерію і розум, тобто становить синергійну єдність протилежностей або двох вимірів буття – об'єктивної і суб'єктивної. Загалом свідомість – та форма психічної активності, яка функціонально здатна відтворювати дійсність у просторі внутрішнього світу особистості. Так, свідомість постає рефлексивним (відтак і смисловим) картинним упередметненням світу, що холістично

організується у взаємозв'язках і взаємовпливах розуміння, розмірковувань, смислопродукування і внутрішнього мовлення. Смилові свідомісні конструкти реалізуються на рівнях: 1) психічних станів як режимів життєдіяльності людини, що опосередковуються системою психологічних фільтрів та забезпечують специфічне, емоційно насичене сприйняття довколишньої дійсності; 2) психічних тенденцій як ідейного натхнення на шляху до самовдосконалення і способу власне особистісного буття; 3) психічних процесів – пізнавальних, емоційних, вольових узмістовлень свідомо скерованої думки чи діяльності з рефлексивним розумінням їх вагомості і значення; 4) психічних властивостей – концептуальних згустків, сутнісних характеристик і рис-якостей самої особистості.

Рефлексивна позиція у виборі особою життєвого шляху має своєрідне відлуння: постає виняткова здатність до самовідображення свідомістю своїх сутнісних атрибутів-ознак, що в нескінченному потоці віддзеркалень породжує її нову якість – самосвідомість. Це об'ємно більш розлоге поняття, ніж свідомість, яке утримує мислєдіяльність як локалізований згусток психічної активності людини, слугує глибокому осмисленню навколишньої дійсності та формує самоспоглядальну позицію щодо власної онтофеноменальної ролі у світовому порядку плинного повсякдення. Самосвідомість проектується у внутрішній світ особистості, який, своєю чергою, визначає концептну достовірність людського Я в усій повноті його екзистенційних формовиявів: самопізнання як аналітичної мисленнєвої роботи чи інтелектуальної діяльності стосовно особистісних рис-якостей і результатів учинення; самоствавлення – інтегрального атрибутивного складника образу Я, рефлексивної оцінки себе як особистості; саморегуляції як мобілізації життєвого ресурсу людини, що виявляється у практичних діяннях, у виборі певного способу життєактивності та мислєвчинення; самотворення як наскрізній програмі осенсовування власного життя особою через розкриття і реалізацію свого психодуховного потенціалу в численних вимірах ситуаційної мінливості буття.

ВИСНОВКИ

У дисертації доведено, що феноменальна присутність людини у світі опосередковується її смисложиттєвою сферою як інтегральною особистісною складовою, теоретичним конструктом і світоглядною універсалією. З рефлексивних позицій окреслено проблематику психологічного пізнання смислів і сенсів у зв'язку із сутнісним осяганням життя як атрибутивною властивістю свідомості особистості. Водночас теоретично обґрунтовано специфіку, закономірності функціонування і передумови виникнення смисложиттєвого простору свідомої побудови людиною власної долі в акті-вчиненні повноцінного самоздійснення.

За результатами проведеного дослідження, підтверджуючи досягнення його мети і завдань, сформулюємо найважливіші узагальнення, закономірності та отримані наукові факти:

1. Особистість є відображенням сутнісного ядра людини, формовиявом її

інтегральної якісної характеристики як суспільної істоти, наділеної потенціалом до самозмін, саморозвитку й самоактуалізації. Функціональний рівень перебігу самоактуалізації як квінтесенція особистісного зростання змістовно відображає всебічний і безупинний розвиток соціального і духовного потенціалу особи, адекватне сприйняття нею суспільного загалу, природного довкілля і свого місця у світі, багатство емоційної сфери й інтелектуального життя, високі кондиції психічного здоров'я і персональні канони моральності. Становлення особистості – це щонайперше постання людини як повноцінного та відповідального за себе й навколишніх суб'єкта життєдіяльності, котрий здатний на самостійні відповідальні вчинки, що окреслюють особливості функціонування смисложиттєвої сфери, котра, своєю чергою, детермінує глибину його взаємин з дійсністю, слугує осмисленню наслідків поведінки, продукує автентичні переконання, конкретизує домагання, сприяє рефлексивній оцінці скоєного, окреслює подальші перспективи самоздійснення на життєвому шляху.

2. Особистісний світ – це складне інтегральне утворення, яке окреслює індивідуальний підхід людини до сприйняття довкілля, спонукає її до виокремлення себе як суб'єкта навколишньої дійсності, встановлює способи бачення і розуміння власних життєтворчих можливостей, допомагає осягненню буттєвих модусів, ресурсів, потенціалів. Він окреслює світобудову людських значущостей, горизонт персональних інтенцій і домагань, постає вершиною інтерсуб'єктних смислів, відносин, апріорних стосовно різноманітності свідомих упредметнень розуміння і діяльності, мислення і вчинків. Особистісний світ – це водночас і певна концептуальна, тобто теоретично зорганізована, модель багатовимірного відображення самоконструйованої особою психосоціальної дійсності. Він є тим оптично вкоріненим феноменальним локусом, що інтегрує пройдений людиною життєвий шлях як осягнених і реалізованих у вирі подій повсякдення індивідуальних смислів і сенсів та задає просторово-часові параметри буттєвості сфери її самовизначення, самопізнання, самоствердження, самотворення.

3. Вчинок самотворення, усвідомлений як продуктивний обмін своєрідними смисловими позиціями духовного самовдосконалення особистості, становить живу полівимірну екзистенцію. Основне призначення такої вчинково-пошукової активності – забезпечити прогресуюче життєствердження, коли людина самоконструює себе у вимірах індивідуальності та прагне не стільки здобути «продукт» життєдіяльності, скільки кожного моменту особистісно самовизначитись і самісно зростати. Здійснення вчинку як подія у житті людини – це завжди духовне зростання, переображення, встановлення нових відношень зі світом, творення смислової сфери самореалізації. Такий учинок формує «світ людини», а тому – «особистісний світ», і є тим мірилом-принципом, з допомогою якого вдається всі події життя особистості піднести до рівня важливих значущостей (сенсів). Учинок, будучи продуктивним, стає взірцевим, архетипним, онтопсихічним, канонічним засновком людського екзистенціювання, а вчинення як перманентний процес життєреалізації визначає шлях психодуховного зростання того, хто його здійснює як суб'єктно зріла та

індивідуально неповторна особистість.

4. Сенси і смисли постають своєрідними фільтрами вибору людиною значущих форм взаємодії зі світом, а їх доладне застосування слугує дієвим інструментом занурення особистості в реальний світ через усвідомлений і рефлексивно осмислений учинок. Він утверджується як універсальний і невідпинно діючий фактор історичного прогресу, спричиняє синергійне поєднання людини і дійсності, детермінує активні форми життєдіяльності й самореалізації, а його нагальне значення центрується довкола віднаходження й персонального утвердження опори для буттєвої взаємодії й повноцінного існування у навколишньому світі. Спосіб учинкового діяння особистості формується, виявляється і видозмінюється протягом життя людини, набуваючи усталеності у процесах самого вчинення. Тому самоздійснення особи неподільно пов'язане зі спрямованістю конкретного вчинкового діяння, котре здійснюється на основі феноменальних оцінок суб'єктом реальності та допомагає виявити, впізнати, закарбувати у людській свідомості певну систему особистісних сенсів і загальнолюдських чи етноментальних смислів.

5. Рефлексія світоглядних поглядів формовиявляється у ставленні людини до світу крізь суб'єктне сприйняття часопростору особистого буття й водночас через об'єктивовану оцінку свого раціочуттєвого бачення довкілля, з допомогою яких здійснюється віднаходження знакових систем персоніфікованого світорозуміння. Ця картина світу як упорядкована система знань породжує усвідомлення власної причетності до оточуючої реальності, осягнення своєї соціально-рольової активності, сутнісного розуміння взаємозв'язку явищ дійсності, творення на цій основі нових смислів та ідей, що безпосередньо пов'язані з актом учинення. Знання відрізняється від простого досвіду, предметом якого можуть бути лише факти, що розглядаються як поодинокі випадки оприявлення реальності у свідомості особистості, всеосяжністю предметного поля використання знакових систем у побудові цілісного образу об'єкт-предметної реальності. Тож досвід як емпірія (пережита значуща подія) є початком і вихідною точкою знань, однак на відміну від останніх не має конкретного вияву в уявленнях, поняттях і теоріях.

6. Формування особистісної системи життєвих поглядів і переконань здійснюється у цілеспрямованій осмисленій діяльності та відбувається насамперед під впливом способу чи стилю життєактивності самої людини. Особа у формуванні власної стратегічної життєвої позиції керується впорядкуваннями існуючих у її свідомості принципів-засновок діяльності, котрі опосередковуються всеохопною системою вищих запитів (сенсів і смислів) людини і суспільства у поступі до повномірному самоздійсненню. Життєві сенси використовуються особистістю як критерії визначення власної позиції стосовно всіх важливих явищ і значущих подій у світі. Смисли – це переважно соціономічне поняття, що умістовлюється у персоніфікованих сенсах окремої особи. Відтак смисли – основа буття, а сенси – осереддя життєактивності, перші уособлюють всеосяжний світ культури людства, а другі увагомлюють існування самої особистості в її психодуховному вимірі повсякдення.

7. Поняття смислів і сенсів синонімічні, але мають сутнісні розбіжності: перше уособлюється зі всеосяжними значеннєвими конструктами, що упредметнюються в досягненні стратегічних цілей-перспектив життєреалізації людини, а друге носить індивідуалістичний характер суб'єктивної оцінки довколишньої дійсності, що набуває для неї особистої вагомості. Сенси породжуються системою загальних надбань суспільства певного історичного часу, в якому формується наскрізна ідея доцільності і значущості буття, а особистісні орієнтири пояснюють існування сенсу життя людини як суб'єкта життєтворення й індивідуальності. За наявного категорійного тезаурусу психологічної науки доцільно застосовувати поняття смисложиттєвої сфери як особистісного конструкту, що утримує і смислосферу буття і сенсосферу життя у їх сукупному синергійному поєднанні. Смисложиттєва сфера – це система персоніфікованих психічних утворень свідомості й самосвідомості особистості, що стає підґрунтям соціально-психологічних настанов, цінностей, відповідних дій, учинків, основою спрямованості мислєдіяльності людини, її суспільно-моральної і духовної активності.

8. Змістовне розмежування сенсу життя і смислу буття полягає в тому, що перше утримує чуттєве, досвідне сприйняття людиною реальності, котре через унікальне світобачення особистості визначає пріоритетні шляхи і засоби її життєактивності, надаючи перевагу ситуаціям і явищам дійсності, а друге узмістовлюється у стратегічних шляхах персоніфікованого екзистенціювання, що виявляється у долученні до універсуму, творенні духовних ідей, віднаходженні власного особистісного покликання, суспільної місії та буттєвого призначення. Загальна значущість людського життя виявляється у зв'язку індивідуального сенсу з універсальним смислом, що передбачає вільний вибір життєвої позиції як осереддя усвідомленого повноцінного вчинку, за якого зберігається самоцінність особистості, її автентичність і конгруентність.

9. Смисложиттєва сфера – це водночас і особистісний конструкт, і світоглядна універсалія, котрій властива інваріантність у її сутнісному витлумаченні. Основне її функціональне призначення виявляється в: 1) осягненні власних життєвих спрямувань; 2) аналізі, осмисленні і прийнятті цінностей людської культури та особистої екзистенції у намірах, діях, учинках; 3) рефлексивному баченні своєї поведінки та її упорядкування відповідно до життєвих ситуацій; 4) розумінні власної психічної діяльності у зв'язку з механізмами мисленнєвої активності й особливостями особистісної системи життєвих пріоритетів; 5) принципова позиція щодо фактів і явищ дійсності, чіткі переконання у доцільності обраних моделей учинення; 6) здатність до глибокого самоусвідомлення (саморефлексії). Смисложиттєва сфера має чітко виражену синергійну організацію її складових компонентів, утримуючи й інтелектуальні, і духовні, й естетичні, і мислєдіяльнісні та мислєвчинкові складові.

10. Динамічна система смислових утворень є конституювальним підґрунтям особистості, яка, своєю чергою, самоорганізує її узмістовлену присутність у світі як суб'єкта вольового вчинення. Вособистісенні смислоформи становлять визначальний спосіб реалізації людиною свого

духовного потенціалу, котрий репрезентує її вроджену здатність до саморозвитку і самовизначення у просторі соціокультурних відношень, плинні міжособових взаємодій. Постання людини у світі на всіх рівнях суб'єктивного розвитку ознаменовується перманентним рухом-поступом до реалізації особистісних ресурсів, природних даностей і соціокультурних контекстів (зважених думок, об'єктивованих переконань, рефлексивних прагнень, активної життєвої позиції, автономності, моральності, альтруїстичної спрямованості, духовного збагачення, суспільно вагомого вчинення) на шляху до самодостатності індивідуальності.

11. Вищим ступенем розвитку особистості є її смисложиттєве зорієнтування, що в класичних наукових здобутках уособлюється з самістю (самоактуалізацією, повнофункціональністю, індивідуацією тощо). На цьому рівні особистісного самоздійснення людина свідомо вибудовує свій буденний шлях, керуючись власним розумінням бажаного й належного, визначає горизонт холістичного бачення світу, що розкривається через осягнення своєї життєвої позиції, водночас опосередковуючись її духовно-практичним ставленням до дійсності. Особистість смисложиттєвого зорієнтування у рефлексивному тлумаченні власних домагань намагається отримати істинні знання, відкрити об'єктивні закони світу, передбачити тенденції його розвитку, виробити персоніфіковану систему сенсів, долучитися до смислових горизонтів суспільної свідомості (досвід людства, знання, вірування тощо), зрозуміти доцільність і правильність вибору власного шляху самоздійснення.

12. Серцевинним атрибутом людини, що визначає її смисложиттєве зорієнтування, постає осмисленість життя як властивість свідомості оцінити, зрозуміти, осягнути дійсність, здатність обирати чітку рефлексивну позицію щодо об'єктів, фактів, явищ, подій як зовнішнього, так і внутрішнього світу. Осмисленість – це не тільки сутнісна характеристика свідомості особистості, а й усталена риса-якість людського ставлення до реальності в цілому, що постає засновком у формуванні план-карти подальших її дій і вчинків, надає сенсу новим життєвим звершенням, це також наскрізна властивість людського розуму осягнути людську причетність до буття. Тож саме осмисленість життя розглядається в роботі як укорінена властивість свідомості людини і засадничий індикатор смисложиттєвого зорієнтування особистості у циклічній єдності установчого, емоційно-мотиваційного, когнітивного і поведінкового її компонентів.

13. У результаті емпіричного пошукування вибірка розподілилась на чотири групи, що утворили «типи осмисленості життя»: когнітивний відзначається цілеспрямованістю, осмисленістю, автентичним самосприйняттям, здатністю до задоволення власних потреб і бажань, позитивною оцінкою життя в цілому; представники емоційно-мотиваційного типу прагнуть до саморозвитку та освіченості, спрямовані на реалізацію своїх природних обдарувань, здатні до співпереживання, лабільні у взаємодії з довкіллям, майстерні у встановленні довірливих стосунків з іншими, мають реалістичний погляд на життя; поведінковий профіль характеризується здатністю до нестандартної поведінки та

мислення, незалежністю, реалістичністю домагань, самовпевненістю, відкритістю новому досвіду; представникам «загальної осмисленості життя» (або ж смисложиттєвого зорієнтування) властива опора на загальнолюдські цінності, нонконформізм, орієнтація на власні принципи віднаходження смислових пріоритетів, вони ефективно реалізують свій природний потенціал у безпосередній взаємодії із соціальною дійсністю.

14. Методологія психологічних досліджень охоплює сукупність принципів та підходів, дотримання яких забезпечує ефективний добір і використання доцільного інструментарію у ході організації й проведення наукових пошуків. Вона становить окремий самобутній набір настановлень і приписів, форм і методів, процедур і механізмів, засобів та інструментів здійснення теоретизування і методологування (рефлексивної миследіяльності) в чітко упредметненому форматі сучасного світу академічної психології, у тому числі й у сфері пізнання смисложиттєвого розвитку особистості. Досліджувана психосмислова реальність, потрапляючи у методологічні виміри циклічно-вчинкової організації психологічного пізнання, не тільки описується, зображується, транслюється, а й концептуально інтерпретується, пояснюється онтопсихічно, феноменально, епістемологічно і гносеологічно. В рамках головної концептуальної ідеї й обраної методології підтверджено ефективність вивчення особи з позицій її смисложиттєвого зорієнтування, що визначає горизонти холистичного, системного бачення психологом особливостей постання людини у процесі її самоздійснення саме як особистості та індивідуальності.

Проведене комплексне психологічне дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми, тому наступні наукові розвідки доцільно спрямувати на віднаходження ефективного науково-дослідного інструментарію вивчення смисложиттєвої сфери особистості в актах екзистенційного вчинення як засновку її вітакультурного розвитку й гармонійної самореалізації.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

Монографія:

1. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 508 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Фурман А. А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку студентів-психологів. *Психологія і суспільство*. 2009. № 3. С. 148–158.

3. Фурман А. А. Морально-етичні цінності у суспільному вимірі. *Психологія і суспільство*. 2010. № 1. С. 94–99.

4. Фурман А. А. Ціннісно-орієнтаційний портрет фахівця-психолога: від моделі до індивідуальних інваріантів. *Психологія і суспільство*. 2012. № 1. С. 118–127.

5. Фурман А. А. Морально-етичні контури цінностей соціального працівника. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2012. № 5–6. С.153–160.

6. Фурман А. А. Концепт досвіду в індивідуальній психології Альфреда Адлера. *Психологія і суспільство*. 2012. № 3. С. 78–95.
 7. Фурман А. А. Концепція особистості в аксіологічній психології: контури сутнісної евристики. *Психологія і суспільство*. 2016. № 4. С. 89-103.
 8. Фурман А. А. Особистісний світ як онтофеноменальна дійсність (до категорійного аналізу Георгія Балла). *Психологія і суспільство*. 2017. № 2. С. 135–144.
 9. Фурман А. А. Епістемна організація психологічного пізнання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2017. Вип. 2. Том 2. С. 106–111.
 10. Фурман А. А. Категорійно зорієнтована мислєдіяльність як інструмент психологічного пізнання. *Вісник Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського. Серія «Психологія»*. 2017. № 1 (48). С. 207–213.
 11. Фурман А. А. Майбутнє проєктивних методик: рефлексія результатів прихованих можливостей. *Психологія і суспільство*. 2017. № 3. С. 51–59.
 12. Фурман А. А. Паралакс психологічного пізнання в особистісному форматі світосприйняття. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університету імені Григорія Сковороди»*. Тематичний випуск: «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». Київ: Гнозис, 2017. Вип. 37 (3). Т. II (22). С. 188–197.
 13. Фурман А. А. Світоглядні орієнтири психологічного пізнання особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2017. Вип. 3. С. 148–152.
 14. Фурман А. А. Методологічна оптика постнекласичного психологічного пізнання. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Психологія»*. 2017. Вип. 56. С. 257–268.
 15. Фурман А. А. Засновки психологічного пізнання: від методології до методологування. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrpn_2017_3_9
 16. Фурман А. А. Особистість у формовиявах смисложиттєвого зорієнтування. *Психологія особистості*. 2017. № 1 (8). С. 24-31.
 17. Фурман А. А., Шандрок С. К. Вчинкова організація пошукової пізнавальної активності особистості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrpn_2017_2_8
- Статті в наукових періодичних виданнях інших держав, або у виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз:*
18. Фурман А. А. Методологічні акценти стосовно генези психологічного знання. *Наука і освіта*. 2017. № 1. С. 16–20.
 19. Furman A. A. (2017) Personal world as the basis and factor of self-improvement of the human: *Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. Scientific journal innovative solutions in modern science*. Vol 4 (13) Dubai, UAE. p. 140–153.

20. Фурман А. А. Досвідна організація смислотворення у науково-психологічному витлумаченні. *Науковий огляд*. 2017. № 4 (36). С. 172–181.

21. Фурман А. А. Постання особистості як буттєвої даності: засновки методологічного аналізу. *Paradigm of knowledge: Scientific journal*. 2017. № 3 (23). С. 61–72.

22. Фурман А. А. Смислбуттєвість і сенсожиттєвість як рамкові умови розвитку особистості. *Societas familia parantela*. Стальова Воля: Вид-во Католицького університету (Польща). 2017. С. 372–392.

23. Фурман А. А., Шандрук С. К. Рефлексивне обґрунтування методологічних підходів до пізнання особистості. *Innovative solutions in modern science : scientific journal*. 2017. № 5 (14). С. 92–107.

Публікації в інших наукових виданнях:

24. Фурман А. А. Професіоналізація соціального працівника: методологічні акценти. *Вітакультурний млин: Методологічний альманах*. 2014. Модуль 16. С. 57–62.

25. Фурман А. А. Сферний підхід до вивчення ціннісно зорієнтованої особистості. *Вітакультурний млин: Методологічний альманах*. 2014. Модуль 17. С. 53–58.

26. Фурман А. А. Онтофеноменальний зріз особистісного буття людини: контури методологічного аналізу. *Вітакультурний млин: Методологічний альманах*. 2016. Модуль 18. С. 21–32.

27. Фурман А. А. Понятійно-смісловий рівень організації психологічного пізнання. *Вітакультурний млин: методологічний альманах*. 2018. Модуль 20. С. 46–61.

28. Фурман А. А., Ткаченко С. В. Морально-етичні цінності у сучасному суспільстві. *Інтелігенція і влада: матеріали 5-ої всеукраїнської наукової конференції*. Одеса, 2009. Ч. 2. С. 170–174.

29. Фурман А., Шаюк О. Постать Володимира Роменця і тенденції розвитку психології. *Психологія і суспільство*. 2011. № 2. С. 181–182.

30. Фурман А., Ліпська І. Особистісний розвиток майбутніх соціальних працівників: ціннісно-орієнтаційний аспект. *Психологія і суспільство: спецвипуск*. 2011. С. 24–26.

31. Фурман А., Татарчук І. Теоретико-емпіричне обґрунтування соціально-психологічного портрета студента. *Психологія і суспільство: спецвипуск*. 2012. С. 70–73.

32. Фурман А., Мацюк Р. Соціальне порозуміння як предмет соціогуманітарного дослідження. *Психологія і суспільство: спецвипуск*. 2013. С. 79–81.

33. Фурман А. А. Ціннісно-смісловий аспект розвитку особистості. *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали 6-ої міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса, 2015. С. 38–40.

34. Фурман А. А. Ціннісно-смісловий портрет особистості експерта соціогуманітарної сфери. *Україна в умовах реформування правової системи*.

сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль : Економічна думка, 2016. С. 143–146.

35. Фурман А. А. Вартісна спрямованість особистості соціального працівника. *Актуальні дослідження в соціальній сфері*: матеріали 7-ої міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2016. С. 103–105.

36. Фурман А. А. Засадничі форми методологування у творчості В.А. Роменця. *Вчинкова психологія: історія та сучасність*: матеріали міждисциплінарного круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В.А. Роменця. Київ, 2016. С. 35–39.

37. Фурман А. А. Методологічні контури психологічного пізнання. *Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2016. С. 33–34.

38. Фурман А. А. Методологічний поступ до обривів психологічного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2017. № 1. С. 22–24.

39. Фурман А. А. Проективні методи у психодіагностичних обстеженнях. *Актуальні дослідження в соціальній сфері*: матеріали 9-ої міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2017. С. 48–50.

40. Фурман А. А. Психологічний паралакс гуманітарного пізнання // *Актуальні дослідження в соціальній сфері*: матеріали 10-ої міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2017. С. 42–44.

АНОТАЦІЯ

Фурман А.А. Психологічні засади пізнання смисложиттєвої сфери особистості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2019.

Одне з головних складних питань сучасного філософсько-психологічного дискурсу – проблема віднаходження людиною сенсу власного життя і свого буттєвого призначення. В дисертації проаналізовані особливості постання і взаємозалежного функціонування сенсожиттєвої і смислбуттєвої сфер особистості у її буденних формах вияву та в контексті умов феноменального самоздійснення. На теоретичному і методологічному рівнях обґрунтовано концептуальні засади становлення особистості смисложиттєвого зорієнтування у повній реалізації власного потенціалу, цілісному саморозкриттю її екзистенційних проявів у часопросторі повсякдення. Здійснено сутнісне розмежування понять смислу і сенсу: перше утримує стратегічні шляхи існування людини в її духовному самоплеканні, а друге опосередковується чуттєвим, досвідним сприйняттям нею дійсності, що становить підґрунтя для визначення тактичних пріоритетів її життєактивності. Наявний тезаурус психологічної науки засвідчує, що смислосфера буття і сенсосфера життя у їх сукупному синергійному поєднанні організуються у смисложиттєву сферу особистості. Якщо смисл буття є трансцендентним щодо людського ества, то сенс

життя – іманентною психодуховною дійсністю феномена людини.

Конститутивною характеристикою свідомості особистості й засадничим індикатором її смисложиттєвого зорієнтування є осмисленість життя у циклічній єдності установчого, емоційно-мотиваційного, когнітивного і поведінкового складників, що визначає особливості ставлення людини до світу та постає своєрідною план-картою її подальших дій і вчинків. У роботі розкрито сутність поняття професійного мислення суб'єкта психологічної діяльності та методологічної організації пізнання як процесу достовірного відображення предметного поля науково пошукової роботи. З рефлексивних позицій висвітлено генезу психологічної думки в актах методологування як миследіяльного інструментарію ефективного застосування способів, форм, засобів та інструментів дослідження смисложиттєвої сфери особистості.

Ключові слова: вчинок, життєвий шлях людини, методологія, методологування, миследіяльність, осмисленість життя, особистісний світ, психологічне знання, саморефлексія, свідомість, світогляд, значення, сенс, смисл, смисложиттєва сфера особистості, циклічно-вчинковий підхід.

Фурман А.А. Психологические основания познания смысложизненной сферы личности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2019.

Один из главных сложных вопросов современного философско-психологического дискурса – проблема нахождения человеком смысла собственной жизни и своего бытийного предназначения. В диссертации проанализированы особенности возникновения и взаимосвязанного функционирования сенсожизненной и смыслобытийной сфер личности в её обыденных формах проявлений и в контексте условий феноменальной самореализации. На теоретическом и методологическом уровнях обоснованы концептуальные основы становления личности смысложизненной ориентированности в полноценной реализации собственного потенциала, целостном самораскрытии её экзистенциальных проявлений во времени-пространстве повседневности. Осуществлено сущностное разграничение понятий смысла и сенса: первое удерживает стратегические пути существования человека в его духовном самовращивании, а второе опосредуется чувственным, опытным восприятием личностью действительности, что является основой определения тактических приоритетов её жизнеактивности. Имеющийся тезаурус психологической науки свидетельствует, что смысложизненная и сенсожизненная сферы личности в их совокупном синергетическом сочетании организуются в смысложизненную сферу личности. Если смысл бытия является трансцендентным относительно человеческого естества, то сенс жизни – имманентной психодуховной действительностью феномена человека.

Сенсы отражают высший уровень индивидуальных потребностей, которые

постигаются личностью посредством вчувствования, приобретают для нее персональную значимость, смыслы же упорядочивают основные для личностей и общностей интересы, знания, ценности, нормы, моральные предписания, культурные установки и т. п. В сознании человека его смыслы и сенсы организованы холистически, хотя и имеют разный уровень проявления в повседневной деятельности и отмечаются разной приоритетностью для самой личности, что продиктовано средой её непосредственного существования, индивидуальными особенностями и характеристиками развития.

В диссертации проанализированы основные принципы выбора личностью собственного жизненного пути, что является следствием сознательной систематизации ею целевых запросов и духовных устремлений на пути к полноценной самореализации. Формирование системы взглядов и убеждений осуществляется в целенаправленной осмысленной деятельности и происходит прежде всего под влиянием образа или стиля жизнеактивности самого человека. Целостная мировоззренческая картина действительности раскрывается в диалектическом единстве субъект-объектного взаимодействия как совершенной формы овеществления фундаментальных свойств бытия. Личностный мир с позиций философско-психологического разъяснения возникает концептуальной моделью многомерного отображения реальности и феноменальным локусом, объединяющим достигнутое и реализованное в социальном пространстве персонального жизнеосуществления человека. Рефлексивно-методологический ракурс рассмотрения личности в ее витакультурном позиционировании оптимизирует определение предметной области научно-психологического познания, конкретизирует стратегические и тактические подходы к исследованию, формирует исходную позицию в интерпретации полученных результатов касательно жизненного горизонта экзистенциального утверждения индивидуальности.

В ретроспективном освещении обозначено возникновение научно-психологической мысли с позиций методологии и методологизирования, которые служат оптимизации научных исследований в социально-психологической сфере, откалибровывают сущностную и структурно-функциональную содержательность личностного восприятия картины мира как системного результата познавательной активности человека – психологического знания. Мыследеятельность служит синергетическому соединению опыта и знаний в целостную картину мира, а категориальный строй рефлексивно зрелого мышления организует психологическое познание – синтезирует интеллектуальные конструкторы в систему всеобъемливающего постижения исследователем гуманитарного профиля смысложизненных горизонтов бытия. Методологизирование рассматривается и как синтетический способ осуществления рефлексивной мыследеятельности, и как процесс-продвижение искусного применения исследователем сложной системы подходов, парадигм, концептов, моделей и инструментов целостного постижения фактов и явлений психической реальности.

Конститутивной характеристикой сознания личности и основополагающим

индикатором её смысложизненной ориентированности является осмысленность жизни в составе установочного, эмоционально-мотивационного, когнитивного и поведенческого слагаемых, что определяет особенности отношения человека к миру и выступает план-картой его дальнейших действий и поступков. В работе раскрыта сущность понятия профессионального мышления субъекта психологической деятельности и методологической организации познания как процесса достоверного отражения предметной области научных достижений. С рефлексивных позиций освещен генезис психологической мысли в актах методологизирования как мыследеятельного инструментария эффективного применения способов, форм и средств исследования смысложизненной сферы личности.

Ключевые слова: поступок, жизненный путь человека, методология, методологизирование, мыследеятельность, осмысленность жизни, личностный мир, психологическое знание, саморефлексия, сознание, мировоззрение, значение, сенс, смысл, смысложизненная сфера личности, циклически-поступковый подход.

Furman A.A. Psychological foundations of cognition of the meaning-life-sphere of personality. – Manuscript.

Thesis for obtaining Doctor's degree in psychology, specialty 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, 2019.

One of the main issues of philosophical and psychological research is the problem of finding by a person his life meaning and his existential purpose. The dissertation analyzes peculiarities of the rise and interdependent functioning of the sense-life and meaning-being spheres of the individual in the form of expressions of its ontophenomenal self-realization. Theoretical and methodological levels substantiate the conceptual principles of the personality formation of the meaning-life orientation in the full realization of his potential, the holistic self-disclosure of all his existential manifestations in the time-space of everyday life. The essential separation of the concepts “sense” and “meaning” is carried out: the first one keeps strategic ways of human existence in his spiritual self-cultivation, and the second one is mediated by the sensuous, experienced perception of reality by a person, which is the basis for determining the tactical priorities of his life activity. The existing thesaurus of psychological science proves that the meaning sphere of being and the sense sphere of life in their combined synergistic combination are organized into the meaning-life sphere of the personality. If the meaning of being is transcendental in relation to human nature, then the sense of life is an immanent psycho-spiritual reality of the human phenomenon.

The constitutive characteristic of a personality consciousness and the basic indicator of its meaning-life orientation is the awareness of life in the cyclic unity of the constituent, emotional and motivational, cognitive and behavioral components, which defines the peculiarities of the human attitude to the world and presents a peculiar plan-map of his subsequent actions and deeds. The research discloses the essence of the concept of professional thinking of the subject of psychological activity

and methodological organization of cognition as a process of reliable reflection of the scientific research work subject field. From the reflexive positions the genesis of psychological thought in the acts of methodologization as a thinking tool for effective usage of methods, forms and means of research of the personality's meaning-life sphere is illuminated.

Key words: deed, human way of life, methodology, methodologization, mental activity, awareness of life, personal world, psychological knowledge, self-reflection, consciousness, worldview, meaning, sense, meaning-life-sphere of personality, cyclic-deed approach to cognition.